

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Zuzana Andresová

Legitimizace v lidskoprávním diskurzu

Diplomová práce

Praha 2010

Autorka práce: Zuzana Andresová

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jadwiga Šanderová, CSc

Bibliografický záznam

Andresová, Z. *Legitimizace v lidskoprávním diskurzu*, Praha, Univerzita Karlova, FSV, ISS, 2010, Vedoucí diplomové práce Doc. PhDr. Jadwiga Šanderová, CSc

Poděkování

Ráda bych poděkovala docentce Šanderové za její obětavou pomoc, podněty a motivaci během vedení mé diplomové práce.

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne ...

Zuzana Andresová

Abstrakt

Autorka ve svém textu hledá odpověď na otázku, jak je koncept lidských práv využíván k legitimizaci určitého mocenského postavení. V první části textu popisuje koncept lidských práv a šíří sociologických pohledů, které se snaží vysvětlit podstatu tohoto konceptu. V druhé části textu se pak zabývá procesem symbolické nadvlády. Pomocí teorií pole, habitusu, kapitálu a symbolické moci P. Bourdieuho popisuje autorka mechanismus symbolické interakce, především pak specifika této interakce ve školním prostředí. Vychází z textů M. Madsena, který aplikuje Bourdieho poznatky do analýzy právního pole. Tyto poznatky autorka využívá k popisu specifických vztahů mezi subjekty na poli lidských práv. V závěru textu provádí analýzu výuky lidských práv a ukazuje jakým konkrétním způsobem jsou lidská práva k legitimizaci postavení využívána.

Abstract

The author, in her text, attempts to answer the question of how the concept of human rights is used for legitimizing certain power positions. In the first part of the text, she describes sociological theories that deal with the concept of human rights and attempt to discover the foundation of human rights. In the second part she deals with the process of symbolic domination. She uses Bourdieu's theories of power field, habitus and symbolic power in order to describe the mechanism of symbolic interaction. She describes the specifications of this mechanism within the school environment. She also uses these theories for descriptions of the law field and the human rights field. Finally, she analyzes high school human rights lectures in order to describe the specific ways in which human rights are used to legitimize a certain position.

Obsah

Abstrakt	1
Abstract	2
Úvod	4
Lidskoprávní diskurz z pohledu sociologie	6
O konceptu lidských práv	6
Teorie konceptu lidských práv	8
Na cestě přirozených práv	8
Lidská práva po druhé světové válce	11
Teorie lidských práv	13
Charles Tilly a jeho historizující pohled na občanská práva	15
Bryan Turner a jeho pohled na lidská práva skrze tělesnou zranitelnost	18
Postmoderní pohled Richarda Rortyho	20
Pohled P. Bourdieuho na sociální realitu	25
Vztahy a sociální pozice	25
Kapitál	25
Habitus	26
Pole	27
Symbolický kapitál	28
Jazyk a symbolická moc perspektivou P. Bourdieu	30
Symbolická interakce	30
Oficiální jazyk	30
Funkce jazyka ve vzdělávacím prostředí	32
Selekce	33
Zjevné a skryté funkce vzdělávacího systému	35
Utváření ceny na jazykovém trhu	37
Autorita v jazykovém diskurzu	38
Jazyk a politická autorita	40
Role sociálních teorií	41
Zkoumání symbolické moci	42
Politický kapitál a ideologie	43
Bourdieuho pohled na zkoumání právního pole	45
Epistemologie a reflexivita z pohledu P. Bourdieu	45
Pohled na stát, právo a právní pole	47
Mezinárodní rozměr právního pole	49
Analýza	51
Metodologická a epistemologická východiska	51
Právní a lidskoprávní pole	52
Reflexivita	55
Příručka	56
Aktivity	57
Analýza aktivit	59
Závěr	65
Literatura	70
Přílohy	71

Úvod

„Dobrý den, zajímáte se o lidská práva?“ S touto otázkou jsem se v posledním roce opakovaně setkávala na většině frekventovaných místech v Praze, kdy mi ji pokládali dobrovolníci různých neziskových organizací. Když jsem se zastavila a dala se s nimi do řeči, nabídli mi postupně, jak se mohu finančně zapojit do podpory jejich organizace a projektů, které dělá. Jak se tato otázka opakovala, několikrát jsem o ní přemýšlela. Zejména jsem pak uvažovala o tom, zda je v našich zeměpisných kruzích pro člověka legitimní na danou otázku odpovědět: „*Ne, o lidská práva se nezajímám.*“ Uvažovala jsem o tom, jak silný emocionální náboj lidská práva mají, k jakým hodnotám se tyto emoce vztahují i kde se tyto hodnoty objevily.

Vedle etické, politické a právní roviny, kdy jsou lidská práva nástrojem pomoci utlačovaným skupinám na celém světě, mě začala zajímat další rovina lidských práv. Chtěla jsem porozumět tomu, co se děje v pozadí tohoto procesu pomoci, který je z určitého pohledu morálně nedotknutelný.

Rozhodla jsem se poodstopit od primární funkce lidských práv a nahlédnout pod povrch. Chtěla jsem si odpovědět na otázku, zda lze lidská práva vnímat jako určitý mocenský nástroj. Spolu s tím se vynořovaly další otázky. Kdo pak tento nástroj využívá? Za jakým účelem? Proč? A jak?

Ve světě dochází k masivnímu porušování lidských práv, mnoho lidí je utlačováno, trpí a jsou jim upírána jejich základní práva. Těmto lidem je třeba pomoci a lidská práva jsou esencí tohoto dobrého úmyslu. Svou práci bych v žádném případě nechtěla toto poselství zpochybňovat. Příkladám boji za lidská práva velikou důležitost a vážím si všech lidí, kteří se rozhodli se do boje za dodržování lidských práv zapojit. Na celý proces jsem se snažila nahlédnout sociologicky z neutrální výchozí pozice.

Hlavním cílem mé práce je odpovědět na otázku, jakým způsobem je koncept lidských práv využíván k legitimizaci určitého postavení. V první části práce jsem osvětlila, jak lze na lidská práva nahlížet sociologickou perspektivou. Vymezila jsem dva hlavní proudy, snažící se popsat podstatu lidských práv.

Dále jsem se zabývala teoriemi P. Bourdieu jehož koncept symbolické nadvlády mi poskytl výborný nástroj pro popsání mocenských vztahů, které jsou okolo konceptu lidských práv vystavěny. Taktéž jsem využila texty M. Madsena, ve kterých popisuje, jak lze Bourdieho teorie aplikovat do výzkumu právního pole.

Třetí část textu pak představuje samotnou analýzu. V té jsem popsala, kteří aktéři se v poli lidských práv vyskytují a jaký boj tomuto poli dominuje. Na příkladu jedné lidskoprávní organizace jsem popsala způsob, jakým je koncept lidských práv využíván ke konkrétnímu upevnění stávající pozice. Analyzovala jsem vztahy symbolické interakce, které probíhají v pozadí lekcí lidských práv na středních školách. Zjištění mé práce jsou, že lidská práva lze vnímat jako silný mocenský diskurz, v němž se snaží zaujmout dominantní postavení několik aktérů. Těmito aktéry jsou stát a státní instituce, profesní skupina právníku a nevládní organizace. Každý z těchto aktérů se snaží získat moc nad pojmenováním dané sociální reality a tím získat dominantní postavení nad ostatními aktéry.

Lidskoprávní diskurz z pohledu sociologie

V první kapitole se pokusím o usazení konceptu lidských práv do historického, společenského a sociologického kontextu. Nedělám si ambice nahlížet na lidská práva právní optikou a také si nemyslím, že je takový pohled jediný možný. Lidská práva jsou ze své samotné podstaty často doménou právníků. Domnívám se však, že zejména v posledním desetiletí začaly hrát lidská práva novou významnou roli i na poli jiných, a to z několika důvodů. Z pohledu mezinárodního se v mnohem větším významu stávají nástrojem politických rozhodnutí v mezinárodních vztazích. Z pohledu mikrosociálního jsou zde významní aktéři neziskového sektoru, kteří si předeslali naplňování lidských práv jako své poslání. Ze sociologického hlediska je, dle mého názoru, zajímavá právě tato součinnost neziskového sektoru a státu, protože významnou měrou zpětně působí na společnost.

Důvodem, proč má význam analyzovat lidskoprávní aktivity v neziskovém sektoru je fakt, že samotná lidská práva jsou z hlediska své podstaty protihráčem státním aparátům. Pokud dochází k nedodržování lidských práv, pak bývá za viníka často označován stát, který nezaručil dodržování či vymahatelnost práv, ke kterým se zavázal.

Abychom pochopili roli lidských práv v dnešní době a především pak ve vztahu ke státu, je nutné nastínit alespoň stručně historii lidských práv a názory napříč sociologickým spektrem na to, kdy a proč se lidská práva ve společnosti objevují.

O konceptu lidských práv

Mnozí sociologové se shodují v tom, že koncept lidských práv je všeobecně vnímán jako legální [Freeman 2002: 3]. Za jeho základ je považována Deklarace lidských práv, která byla přijata Shromážděním OSN 10. prosince 1948. Tato událost zásadně změnila krajinu mezinárodních vztahů. Deklarace byla přijata po druhé světové válce, v období plném idealismu z vítězství nad fašismem. V té době byla vnímána jako společný standard pro všechny národy.

V samotné deklaraci lidských práv jsou však prvky, které jsou vzájemně do jisté míry nekompatibilní. Sociologové zmiňují například základní předpoklad v deklaraci, který říká, že všechny bytosti jsou si v lidských právech rovny. Tento předpoklad se však může dostat do rozporu s požadavkem na svobodu vyznání každého člověka, který je také v deklaraci obsažen. Tento rozpor nastane ve chvíli, kdy je potřeba zaujmout nějakým způsobem postoj k takovým náboženstvím, která ze své podstaty tvrdí, že ne všichni mají nárok na stejná práva. Některá lidská práva tak pro svou implementaci teoreticky vyžadují porušení jiných lidských práv [Freeman 2002: 5].

Jak je z příkladu vidět a jak na mnohých dalších místech ještě ukážu, lidská práva jsou oblast mnohovýznamná a problematická. Z tohoto důvodu hovoří sociologové, kteří lidská práva zkoumají, o konceptu lidských práv. Ten jim poskytuje adekvátní nástroj na uchopení dané problematiky. Dává jim odstup, aby se mohli na celou věc podívat objektivněji, sociologičtěji, aby se vyhnuli jak veliké emocionalitě, tak právním formulacím.

Ve světě je stále ohromné množství případů porušování lidských práv jak ze strany jednotlivců, tak státních režimů. Koncept lidských práv poskytuje nástroj k uchopení takových zločinů. K pochopení diskurzu lidských práv je potřeba analyzovat tento koncept, který je nabit emocionálním pozadím.

Lidská práva byla od doby vzniku Deklarace lidských práv až donedávna studována hlavně právníky. Důvodem je především to, že lidská práva vznikla v prostředí národního a mezinárodního práva. Právníci tak byli jakýmsi technickými experty v dané problematice. Politicky je nicméně aplikace lidských práv do jisté kontroverzní, a proto si s právním pohledem na danou problematiku nevystačíme. Mezinárodní lidská práva byla vytvořena vládami, které jednaly na základě politických motivů. Stejně tak nevládní organizace, které například často lidská práva monitorují, jsou politickými aktéry. Ve studiu mezinárodní politiky, dle Freemana, převládá teorie realismu a debata ohledně etických rozměrů lidských práv opět absentuje [Freeman 2002: 7]. Ani čistě politologický pohled na lidská práva nám však nevystačí. Je třeba přijmout fakt, že oblast lidských práv je ze své podstaty interdisciplinární. Sociologická analýza tohoto konceptu, dle mého názoru, pomáhá spojit různé vědní obory, které se k lidským právům vyjadřují. Ve své práci se zabývám pohledy na koncept lidských práv, které jsou převážně sociologické, i když některé se pohybují na hranici s jinými vědními obory.

Teorie konceptu lidských práv

Vědci nemají jednotný názor na to, kdy a jak vznikají lidská práva. Na toto téma existuje řada různých teorií, které je v podstatě možné rozdělit do dvou základních myšlenkových proudů. Jeden proud se přiklání k tomu, že koncept podobný lidským právům je ve společnosti pozorovatelný již od doby starověkého Řecka a je přítomný v mnohých světových náboženstvích. Druhý proud vnímá existenci lidských práv v čistě novodobém kontextu, přičemž hlavní důraz klade na období po druhé světové válce a vzniku OSN. Na následujících stránkách se pokusím alespoň v základu načrtnout tyto dva myšlenkové proudy. Více se rozepíšu o novodobých teoriích, poněvadž ty budou přínosné pro samotnou analýzu, kterou provádím v dalších kapitolách.

Na cestě přirozených práv¹

První proud náhledu na lidská práva se snaží v historii vystopovat okamžiky, kdy se objevovala práva, která chrání jedince před zlovůlí ze strany vládní moci a kdy se vyskytuje nějaké označení práva, které je univerzálně lidské a tudíž přirozené. Freeman tvrdí, že nehledě na to, zda starověcí Řekové měli koncept lidských práv, zcela jistě měli koncept moci a jejího zneužití. Ten je nejlépe pozorovatelný v konceptu tyranie, což byla vláda, ke které se společnost uchýlovala ve stavu ohrožení a dávala vládci velikou moc. Řekové v daných pojmech uvažovali, aniž by tento koncept, dle Freemana, měli ukotvený v právním řádu [Freeman 2002: 15]. Sociologové, např. MacIntyre, se v tomto tvrzení opírají o analýzu starořeckých divadelních her. Ústředním motivem Sofoklovy Antigóny² je zneužití moci ze strany panovníka. Jiní sociologové, např. Tierney, se opírají o Aristotela a tvrdí, že ten již používal právní jazyk k popisu práv, které mají být přiznány občanům, tedy mužům, kteří nejsou otroci.

---

¹ Přirozené právo - v angličtině natural rights lze překládat jako právo, které je člověku dané z hlediska jeho lidské identity, tedy přirozené, ale také jako právo vycházející z přírodních zákonů, tedy z biologické podstaty člověka, tedy přírodní právo.

² Král zakáže Antigóně pohřbit svého mrtvého bratra, neboť se vzbouřil proti státu. Antigóna neuposlechne králova rozkazu na základě toho, že má náboženské právo tak učinit.

Dalším významným mezistupněm ve vývoji práv bylo bezesporu římské právo. Z názorů autorů, které Freeman uvádí, vyplývá, že ani Římané, stejně jako Řekové neměli koncept přirozených práv.

Freeman hovoří o tom, že během středověku dochází k posunu k subjektivním právům. Jednalo se především o práva spojená s určitou pozicí ve feudálním systému. Nešlo tedy o nějaká univerzální práva, která by byla lidem přiznána napříč hierarchií. Feudální systém byl vnímán jako řád daný od boha a jako takový byl brán po valnou část středověku za zcela přirozený. Magna Charta, dle Freemana, přichází se subjektivními právy. Jedná se především o soubor konkrétních politicko - právních opatření vztažených k určitým společenským podmínkám a pozicím. Nabízí konkrétní nástroje, jakými napravovat určité společenské křivdy. Na druhou stranu některé články Magna Charty jsou již jasným předvojem myšlenky univerzálních lidských práv. Článek 39 například říká, že žádný svobodný člověk nesmí být zatčen, vězněn, nebo vyhnán bez řádného soudu [Freeman 2002: 22].

Průlom v myšlení o občanských a civilních právech nastává v renesanci a na tento trend je poté navázáno v době osvícenství. Thomas Hobbes přichází s rozlišením na právo co by nárok³ a právo co by zákon⁴. Za základní stav společnosti ve svém utopickém pohledu na ni považoval válku. Právo ve smyslu nároků pak vnímal jako svobodu a zákon naopak jako nutné omezení. Domníval se, že každý člověk má neodmyslitelné právo podnikat cokoli za účelem vlastní ochrany. Tento fakt považoval za přirozené právo každého člověka.

Dalším významným zdrojem v linii přirozených práv byl, dle Freemana, vliv protestantské víry. Konkrétně premisa, že Bůh učinil lidské bytosti racionálními do té míry, že každý je schopen určovat si vlastní cestu ke spasení. Nikdo tak nesměl být předmětem absolutní vůle někoho jiného. To přináší tři zásadní hodnoty objevující se v konceptu lidských práv, svobodu vlastní vůle, legitimitu nezávislého činu a odklon od autority.

John Locke tvrdí, že člověk je racionální a aktivní bytost. Náboženská víra tak musí být aktivní a svobodná. Každý člověk má mít přirozené právo na vlastní vyznání, sebeobranu a vymáhání práva přírody, které je dáno od Boha. V Lockových myšlenkách je také významný apel na svobodu soukromého vlastnictví, vycházející z práce každého člověka. Locke je, dle

---

³ Nárok – angl. Right, lat. Ius

⁴ Zákon - angl Law, lat lex

Freemana, často nahlížen jako zarytý individualista v konceptu přirozených práv [Freeman 2002: 21]. Na druhou stranu ale tvrdil, že boží vůle a přirozená práva mohou být dosažena pouze v rámci politické komunity. Byl tedy přesvědčen, že individuální práva a veřejné dobro jsou kompatibilní. Jeho postoje se v sedmnáctém století staly stavebními kameny liberální teorie⁵.

Lockovy myšlenky dále hrály významnou roli v bojích za nezávislost v Americe a během Francouzské revoluce. Americká Deklarace nezávislosti z roku 1776 je jasným nositelem jeho odkazu. V roce 1791 byl k Deklaraci připojen dodatek Bill of rights a jako takový obsahoval právo na svobodu vyznání, náboženskou svobodu, svobodu tisku, svobodu projevu, svobodu shromáždění a práva na spravedlivý soudní proces⁶.

Freeman upozorňuje na to, že Deklarace nezávislosti do velké míry sekularizovala koncept přirozených práv. To otevírá nový problém, se kterým se v podstatě lidská práva potýkají do dnešní doby. Je jím potřeba filosofického ukotvení či filosofické legitimizace lidských práv, která do té doby odvíjela svůj význam od existence boha a od křesťanského náhledu na svět.

Během Francouzské revoluce byla roku 1789 sepsána Deklarace práv člověka a občana za účelem vytvoření základních právních principů, na kterých měla postavena nová konstituční Francie. Ochrana práv člověka se dle tohoto dokumentu měla stát hlavním cílem nového politického uskupení. Záhy se však uvnitř samotného revolučního hnutí začaly objevovat velké ideologické rozdíly ve vztahu lidských práv a sociálním řádu. Dle Freemana je nicméně podstatné, že francouzská deklarace je již formulována v daleko univerzalističtějších termínech než ta americká. Během Francouzské revoluce se také samostatným tématem stávají ženská práva a otroctví, které bylo na dobu Francouzské revoluce zrušeno⁷.

Na konci osmnáctého století byl koncept lidských práv často napadán ze strany konzervativců za to, že je příliš rovnostářský. Radikálové mu zase vytýkali, že umožňuje velkou majetkovou nerovnost. Opakovaně také vyplouval na hladinu problém filozofického základu lidských

---

⁵ Lockovy principy hrály významnou roli v Británii během Slavné revoluce (Glorious revolution) 1689, kdy se staly argumentem na strane Whigů a jejich liberálního postoje. Během této revoluce byla dostraněna vláda, která nechránila dobře práva svých občanů.

⁶ Americká podoba přirozených práv nicméně nepočítala s právy žen a byla ve své době kompatibilní s otroctvím.

⁷ Znovu bylo po revoluci zavedeno Napoleonem.

práv. V Anglii a Francii byl do jisté míry koncept zdiskreditován na základě revolučních bojů a událostí, které v obou zemích následovaly.

Mnozí politikové tehdejší doby, Freeman uvádí např. Edmunda Burkea⁸, koncept nezamítli zcela, ale měli často za to, že jde především o sociální konstrukt a nelze jej vnímat jako něco přirozeně daného. Burke nevěřil v univerzalistické ambice, které lidská práva ve své době měla a domníval se, že je třeba brát v potaz kulturní diverzitu jednotlivých společností [Freeman 2002: 27].

Jako významného myslitele, který přispěl ke konceptu lidských práv v předválečném období, je třeba zmínit Karla Marxe. Dle Freemanovy interpretace vnímal Marx Deklaraci práv člověka a občana jako egoistický koncept, který potřebuje především člověk vykořeněný ze své komunity. Měl za to, že tato práva se tváří jako univerzální, ale ve skutečnosti reprezentují především zájmy buržoazní třídy. Tím, že tato práva akcentují práva jednotlivce, ve skutečnosti zakrývají sociální nerovnosti třídní společnosti. Freeman dodává, že ve svých teoriích se Marx nevyjádřil jasně, zda se komunistická společnost, až jednou nastane, bude potřebovat nějaký podobný koncept lidských práv, ale pouze se jasně vymezil proti stávajícímu konceptu. Tato nejasnost se bohužel ukázala jako podstatný problém, když se komunistické společnosti začaly skutečně realizovat.

Lidská práva po druhé světové válce

Druhý myšlenkový proud hledající počátek lidských práv se věnuje jejich existenci především po druhé světové válce a po zkušenosti holokaustu, kterou chápe jako do jisté míry bezprecedentní. Od začátku století docházelo sice k přiznávání práv různých menšin, emancipaci žen, například otroctví na mezinárodní úrovni bylo zrušeno roku 1926, teprve až druhá světová válka byla tak silným a jasným impulsem pro masovou podporu lidských práv, která ji následovala.

Po druhé světové válce vznikla Organizace spojených národů, jejímž primárním cílem bylo dle Freemana, nastavit nový světový řád na základě principů vítězných mocností. Koncept lidských práv nicméně těsně po válce podporovaly především menší státy v Evropě, Jižní

---

⁸ Edmund Burke, 1727 – 1797, britský politik, politický teoretik, filozof, jeden ze zakladatelů konzervatismu.

Americe i třetím světě. Naopak proti se stavěly mocnosti SSSR a USA. Freeman tento fakt vysvětluje silným lobyngem velkých nevládních nadnárodních společností. Osobně se domnívám, že minimálně v případě Sovětského svazu významnou roli hrály především vnitřní politické důvody.

Všeobecná deklarace lidských práv je občas vnímána jako téměř posvátný dokument, shrnu tudíž způsob, jakým vznikla. Prvním krokem bylo srovnání ústav jednotlivých států, které provedl kanadský právník John Humphrey. Na základě toho vytvořil první verzi deklarace. Tou se začala zabývat Komise pro lidská práva OSN a po 81 setkáních v rozpětí dvou let tuto deklaraci pustila dál. Valné shromáždění OSN přijalo Všeobecnou deklaraci lidských práv 10. prosince 1948, čtyřicet osm států hlasovalo pro, žádný proti a osm se zdrželo hlasování, bylo to šest komunistických států, Saudská Arábie a JAR.

Deklarace lidských práv se od počátku svého vzniku potýkala s problémy implementace a těžké vymahatelnosti lidských práv. Je definována spíše heslovitě a jak podotýká Freeman, v době jejího vzniku nebylo např. stanoveno, jak bude postihnut stát, který se k dodržování lidských práv zavázal, ale pak tak nečiní. Z toho důvodu byla ustanovena Komise OSN pro lidská práva a postupně začaly vznikat další instituce pod hlavičkou OSN, které posilovaly vymahatelnost lidských práv.

Na začátku studené války částečně ustal rozvoj implementace lidských práv, Freeman tvrdí, že v této době využívaly obě strany konceptu lidských práv coby argumentu proti nepříteli a přitom samy lidská práva porušovaly. Od poloviny šedesátých let a zejména pak v sedmdesátých letech byly vytvořeny orgány a smlouvy, které se věnovaly konkrétním prvkům z oblasti lidských práv⁹.

V sedmdesátých letech se lidská práva dostávají znovu do popředí. Freeman to přikládá na vrub dvěma faktům. Jedním z nich je propagace, podpora a implementace do americké legislativy americkým prezidentem Jimmy Carterem. Druhým významným prvkem je pak

---

⁹ Roku 1965 byla přijata Konvence proti rasové diskriminaci, roku 1967 rezoluce umožňující diskutovat nedodržování lidských práv v konkrétních zemích. Rezoluce z roku 1970 umožňuje napsat petici k OSN bez udání zpětné adresy. Roku 1976 byla podepsána Mezinárodní smlouva o občanských a politických právech a mezinárodní smlouva ekonomických, sociálních a kulturních právech. Roku 1979 vznikla konvence o eliminaci diskriminace vůči ženám, 1984 konvence proti mučení, 1989 konvence o právech dítěte.

masivní nástup neziskových organizací, vrcholem této vlny je v roce 1977 udělení Nobelovy ceny míru pro Amnesty International.

V roce 1975 proběhla v Helsinkách konference o bezpečnosti a vzájemné spolupráci v Evropě. Cílem tohoto politického setkání bylo zlepšit vztahy v Evropě mezi západním a komunistickým blokem. Výsledkem se stal dokument známý jako Helsinský finální akt, který mimo jiné zavazoval státy k dodržování lidských práv. Podepsaly ho všechny Evropské státy kromě Albánie a Andory, včetně USA a Kanady. Tento text se tak stal argumentem mnoha disidenstkých organizací, které vznikly v zemích komunistického bloku, a dožadovaly se dodržování lidských práv. Helsinský akt inicioval Chartu 77 a byl mocným impulsem pro český disent.

V osmdesátých letech je charakteristické, že do OSN vstoupilo mnoho chudých zemí a ty akcentují ekonomická práva spolu s právem na rozvoj. Na přelomu osmdesátých a devadesátých let se objevuje nové téma kulturního relativismu. Velkým zklamáním se pak stalo rozpadnutí Jugoslávie, kde ačkoli se zpětně podařilo obvinít mnoho politických vůdců z nedodržování lidských práv, samotné pravomoce OSN ani ostatní institucí nestačily zamezit porušování lidských práv. Je patrné že cesta implementace lidských práv do mezinárodních vztahu i národních záležitostí jednotlivých států je ještě dlouhá.

Teorie lidských práv

V předchozím textu jsem ukázala vývoj přirozených a lidských práv z několika úhlů pohledu, tak, jak probíhal v historii. Na základě toho by se mohlo zdát, že koncept urazil dlouhou a trnitou cestu k současnému stavu a že dnes je v podstatě usazený a je jen otázkou dobré vůle, kdy se jej podaří naplnit. Domnívám se, že opak je pravdou a že naopak v lidskoprávním diskurzu panuje poměrně čilá názorová diskuze.

Jak jsem již zmiňovala, v době po druhé světové válce, když OSN ustanovovala lidská práva, bylo jejich teoretické pozadí do jisté míry ignorováno [Freeman 2002: 54]. Po zkušenosti holokaustu se jejich opodstatnění zdálo samozřejmé. Postupem doby se ale ukázalo, že daný koncept je poměrně kontroverzní a že pro svou existenci potřebuje nějaké teoretické ukotvení.

V té době se objevovaly se také výtky a argumentace proti lidským právům. Freeman je ve svém textu shrnuje do následujících bodů:

- Lidská práva neexistují přirozeně, jsou to lidské výtvoř. Tudíž nejsou ani přirozené, ani samozřejmé.
- Lidé jsou především společenskými tvory. Teorie lidských práv tudíž musí následovat, nikoli předcházet reálnému stavu společnosti.
- Protože dobro společnosti je nadřazené dobru individua, jeho povinnosti vůči společnosti by měly předcházet jeho právům.
- Jsou různé koncepty dobré společnosti a různé koncepty práv, které jsou z takové společnosti odvoditelné. Není univerzální koncepce lidských práv.
- Mezinárodní lidské právo je produktem moci, pragmatických dohod a omezeného morálního konsensu. Nemá hlubší filosofické opodstatnění. Shoda na obecných principech ještě neznamena shodu ve významu a v politických činech.

Koncept přirozených práv, tak jak jsem jej popisovala v předchozím textu byl do velké míry postaven na křesťanství. Spolu s nastupující sekularizací ale bylo třeba hledat jiná odůvodnění pro nevyvratitelnost konceptu lidských práv. Otevřelo se tak široké interdisciplinární názorové pole, kdy se vědci z oborů práva, filosofie, sociologie, politologie i etiky snaží popsat a odůvodnit existenci lidských práv a čelit tak argumentům proti lidským právům.

Budoucí šíři této debaty například popsal Jacques Maritain v předmluvě výzkumné zprávy OSN v roce 1949. V ní hodnotí kladně viditelnou snahu o ospravedlnění konceptu, nicméně se domnívá, že výsledný konsensus je nemožný. Důvodem je podle něj ohromné množství filosofii a náboženství, které ve světě jsou. Můžeme se, dle něj, shodnout na tom, co to jsou lidská práva, nikdy však ne na tom, proč jsou těmito právy. Do budoucna očekává diverzitu ohledně způsobu obhajoby lidských práv a domnívá se, že jediný prvek, na kterém se jednotlivé společnosti mohou shodnout je praktická rovina prosazování lidských práv [Freeman 2002: 41]. Jistým způsobem tak Maritain skutečně předjímá následující vývoj, kdy se mnozí sociologové, filosofové i právníci budou snažit o základní filosofické ukotvení lidských práv.

Na následujících stránkách nastíním šíři této diskuze, neboť je klíčová pro mou pozdější analýzu. Vybrala jsem tři teorie, které ukazují možné názorové rozpětí v oblasti teorie lidských práv. Všechny tři příspěvky určitým způsobem odpovídají na otázku, zda lze v podstatě lidských či přirozených práv nalézt něco univerzálního a nezpochybnitelného.

Jako první ukázkou jsem zvolila empirický a sociálně konstruktivistický pohled Charlese Tillyho, o kterém si myslím, že může být pro některé sociology práva poměrně provokativní. Tilly se ve svém textu nevěnuje pouze lidským právům, dívá se na přirozená a občanská práva a to z výrazně historického pohledu. Klíčovou otázkou jeho textu je, jak jednotlivé skupiny obyvatel občanská práva získávaly. Popisuje zákonitosti trendu na jehož konci stojí globální občanství. Ačkoli to Tilly neříká explicitně, tato myšlenka se, dle mého názoru, kryje s globální myšlenkou lidských práv a z toho důvodu jsem si dovolila jeho příspěvek do textu zařadit. Abstrahuje podmínky, za kterých dochází ke vzniku lidských práv a vytváří z nich univerzální model.

Druhý příspěvek, který jsem vybrala, je text Bryana Turnera. Ve snaze nalézt u přirozených a lidských práv nějakou univerzální podstatu si bere na pomoc sociologii těla a tuto společnou podstatu nachází v univerzální zranitelnosti lidského těla a zároveň utlačivé síle sociálních institucí, které původně vznikly na ochranu občanů. Domnívá se, že tento aspekt je univerzálně platný napříč kulturami.

Třetí příspěvek bych označila za postmoderní především na základě toho, že debatu o společné podstatě lidských práv vlastně opouští, spojuje prvky filosofie, sociologie a psychologie a ptá se, jak lidská práva vyučovat, abychom je mohli univerzálně přijímat.

Charles Tilly a jeho historizující pohled na občanská práva

Charles Tilly ve svém textu podává vysvětlení vzniku občanských práv. Jeho pohled je především historický. Nesnaží se rozkrýt filosofické důvody existence práv, naopak na ně nahlíží jako na společenský a historický produkt a osvětluje podmínky, za jakých ke vzniku takového sociálního produktu došlo. Etické principy bere jako vedlejší a soustředí se na konkrétní zájmy jednotlivých skupin, které během vyjednávání o své pozici získávaly postupně občanská práva.

Autor v úvodu svého textu predestinuje, že se bude zabývat evropskou politickou historií. Vychází z práv, která se objevují během evropského feudalismu a tvrdí, že nejzajímavější pro existenci občanských práv je sledovat fakt, jakým způsobem a z jakého důvodu získávaly určité osoby privilegia a imunitu. Domnívá se, že tento fakt je hlavním klíčem pro pochopení občanských práv. Snaží se odpovědět na otázku, jak je možné, že lidé získali možnost nárokovat si jistá práva od státu, kterými byli do té doby poddaní. Kde a jak najednou běžní lidé získali moc, že mohli klást takové požadavky?

Tilly se domnívá, že získané záruky od státu nevycházejí z nějakých jednotlivých či lokálních úlev, naopak má za to, že občanská práva vznikají jako výsledek bojů a tlaků v celonárodním měřítku. Říká, že obecně se práva objevují pokud existuje jedna strana, která může na druhé vyžadovat doručení zboží, ochrany, anebo služeb a zároveň pokud existuje i třetí strana, která může toto doručení významně posílit anebo pozdržet. Pokud předmětem takového nároku je stát a žadatelé jsou lidé spadající pod jeho jurisdikci, pak se z takových nároků stávají občanská práva [Tilly 1998: 57].

Tvrdí, že hlavní vlna vyjednávání o občanských právech přichází v sedmnáctém a osmnáctém století a jejím spouštěčem jsou národní snahy založit armády. Do doby, než se evropské státy začaly pokoušet založit stálou armádu, ve většině z nich se vládlo nepřímou. Vlády počítaly s tím, že v případě ohrožení si získají určité množství pánů a ti dodají armádu vytvořenou z lidí žijících na jejich pozemcích. Aby tito pánové dodali panovníkovi své armády, žádali po panovníkovi velkou míru autonomie. To ale zpětně ohrožovalo panovníka, neboť měl na svém území armádní jednotky, které nepodléhaly přímo jeho moci. Na druhou stranu, jak Tilly říká, snaha jednotky centralizovat pod vládu jednoho panovníka byla velmi drahá, náročná a byla často provázána povstáními.

Panovníci se tudíž snažili vyřešit toto dilema nějakým jiným způsobem. Model, který do jisté míry předchozí problémy překlenoval, byl žoldáctví. Tilly tvrdí, že až do poloviny osmnáctého století byly vojensky nejúspěšnější státy, které si mohly najmout nejvíce žoldáků. Žoldáci měli oproti předešlému modelu výhodu, že byly relativně snadno dostupnou silou závislou pouze na financích. Tento model měl ale také velkou řadu nevýhod. Žoldácké jednotky byly poměrně drahé, těžko ovladatelné, nemluví o tom, že skupiny vojáků vytvářely

ohromné problémy, když válka skončila. Nezaměstnaní vojáci se často stávali bandity nebo piráty.

Tilly popisuje třetí model, který řeší nevýhody obou dvou předchozích. Pro náš pohled je tento model významný tím, že vytváří specifické mocenské vztahy, od kterých se odvíjí vznik občanských práv. Tímto modelem byl plošný nábor vojáků z domácího obyvatelstva. To řešilo problémy předešlé, nicméně vytvářelo úskalí nová. Panovníkům z území na dlouhou dobu zmizela pracovní síla, vracela se, pokud vůbec, ve velmi zbědovaném stavu.

Státy stále hledaly nějaký funkční model. Tilly popisuje, jak na mnoha rovinách docházelo k vyjednávání, k nátlakům, požadavkům a závazkům do budoucna směrem od státní moci k obyvatelům a naopak. Vyjednávány byly často daně, kvóty na odvody mužů a především pak přiznaná práva různým existujícím shromážděním rozhodovat o armádních rozpočtech¹⁰. Tímto způsobem získávaly na váze mnohé evropské parlamenty. Tilly tvrdí, že i potlačení krvavých povstání sebou neslo vyjednávání, vůdci těchto povstání byli disciplinárně potrestáni, ale zbylým se většinou podařilo získat na státu nová práva.

Tilly pokračuje v linii prvků, které dávaly vzniknout občanství a občanským právům a tvrdí, že zlomovým momentem byla Francouzská revoluce a Deklarace práv člověka a občana. Tímto textem bylo zrušeno otroctví, stát se zavázal garantovat právo volit, právo stávkovat, právo vlastnit soukromý majetek¹¹. Deklarací však především vznikly tři kategorie občanství na základě toho, jak platili daně. Ti kdo tuto daň neplatili byli tzv. pasivní občané a nemohli volit, ti kdo ji platili byli občané aktivní a volit mohli, a ti, kdo platili desetinásobek této daně mohli být i voleni.

Tilly se dále věnuje tomu, jak další skupiny obyvatel v Evropě získávaly občanská práva. Tvrdí, že po první vlně, která byla spojena se vznikem národních armád, následovaly dvě další. Během druhé vlny si více občanských a politických práv vynutila buržoazie a během třetí vlny tato práva získali i dělníci a zemědělci. Tím, že se snažili získat právo shromažďování, právo svobodného tisku a další příbuzná práva, se v polovině devatenáctého století zároveň mobilizovali jako skupina.

---

¹⁰ Byl to např. Parlament v Anglii, Francii, Kastilsku, Katalánii nebo Holandsku.

¹¹ Některá z těchto práv byla během revoluce záhy zrušena.

Po těchto třech vlnách přichází dvacáté století a dle Tillyho nastávají fáze, které pojmenovává europeizace a internacionalizace. Ve fázi europeizace vznikají v Evropě různé větší celky, jejichž členům jsou zaručena různá občanská práva. Během poslední fáze je ambice aplikovat tato občanská práva i mimo Evropu.

Univerzalita v Tillyho pojetí tedy netkví v nějaké společné nalezené filosofické či antropologické podstatě člověka. Jeho konstruktivistický přístup osvětluje univerzální trend občanství a podmínky za kterých vzniká. Říká, že občanská práva byla postupně určena pro poměrně úzkou skupinu obyvatel, ale hranice toho, kdo je považován za občana, se postupně ve všech státech posouvala s tím, jak si stát potřeboval zavázat určité skupiny obyvatel. Nakonec tato hranice přesáhla samotné státy a idea občanství se dle Tillyho stává stále více světově univerzální.

Bryan Turner a jeho pohled na lidská práva skrze tělesnou zranitelnost

Bryan Turner se ve svém textu snaží nalézt podstatu univerzálního základu pro lidská práva. Tvrdí, že univerzalita lidských práv je podstatná, protože občanská práva, která jsou vázána na národní státy, se s probíhající globalizací zdají být nedostatečná. Celosvětová společnost potřebuje nový model, který by jí pomohl efektivně obhájit a posléze aplikovat práva, která by mohla čelit globálními problémům.

Turner se nejdříve věnuje dílu Marxe, Webera a Durkheima a u každého z nich ukazuje, jak se k univerzalitě lidských práv staví. V druhé části textu přichází s vlastní tezí univerzální podstaty lidských práv.

Turner se domnívá, že sociologie se právům věnuje nesrovnatelně méně než příbuzné obory jako jsou politologie a filosofie, snaží se zjistit, proč tomu tak je. Je to podle něj zvláštní neboť dva procesy spojené s právy jsou pro sociologii velmi podstatné. Prvním prvkem je fakt, že snaha získat práva jednotlivců a skupin se staly hlavním charakteristickým prvkem moderního sociálního života. Druhým je dle něj skutečnost, že institucionalizace práv skrze OSN je jedním z hlavních aspektů globalizace. Dokonce říká, že lidská práva jsou první skutečně světově univerzální ideologií [Turner 1993: 490].

Durkheim nahlíží na práva, dle Turnera, pozitivistickou perspektivou, vnímá je jako sociální fakta. Chápe je především jako sociální prvky, které jsou vnější a vytvářejí nátlak na jedince. Nezabývá se tím, co je spravedlivé či správné, to Durkheim, dle Turnera, vnímá normativně a přisuzuje to do oblasti filosofie.

Marx se domnívá, že občanská a přirozená práva jsou do velké míry pouze přetvářka, za kterou se buržoazie snaží skrýt vykořisťování dělnické třídy. Vnímá je jako individualistický a egoistický konstrukt, který především upevňuje vlastnická práva vykořisťovatelů [Turner 1993: 493].

Do třetice se Turner zajímá, jak občanská práva vnímal Weber. Weber dle něj nepřijímá myšlenku přirozených práv. Ve svých textech se zabývá racionalitou práva, která provází postupnou sekularizaci. To s sebou nese zánik přirozených práv, které byly obhajitelné z pozice náboženství. Weber v zásadě odmítal myšlenku, že by mohla existovat nějaká univerzální podstata práva, věřil, že společnost je aréna, ve které jednotlivé skupiny prosazují svůj přístup ke zdrojům a na základě toho dominantní vrstvy posilují své postavení různými nástroji. Právo je pak jedním z těchto nástrojů na upevnění přístupu ke zdrojům a zároveň potvrzení vítězné skupiny.

Turner se domnívá, že lidská práva jsou daleko univerzálnější, progresivnější a současnější koncept, než koncept občanství. Univerzálnější protože je přijat mnohými státy skrze Organizaci spojených národů, progresivnější a současnější neboť není vázán na nějaký jednotlivý národní stát.

Ve svém textu se snaží ukázat, že lidská práva lze postavit na univerzálním základě a ten poskytuje sociologie těla. Jeho pohled spojuje přirozená práva a lidská práva a nachází v nich jednu podstatu. Tou je univerzální fakt, že naše těla jsou všechna zranitelná a sociální instituce jsou veskrze riskantní, nejisté a často ohrožující naše těla. Zranitelnost našich těl argumentuje na základě následujících skutečností. Naše těla jsou smrtelná, většinou zažívají nějakou podobu nedostatku, jsou fyzicky i psychicky ohrožována, a jsou vystavena fyzickému procesu stárnutí [Turner 1993: 500].

Jako druhý univerzální prvek, platný napříč kulturami, považuje tedy Turner fakt, že přesně ty instituce jako jsou stát, právo a církev, které byly vytvořeny na to, aby lidské bytosti chránily, jsou v konečném důsledku ty, které lidské bytosti ohrožují usurpací moci. Z toho důvodu není koncept občanství ten správný, který by měl člověka chránit před státem a naopak koncept lidských práv, který je postaven na lidské zranitelnosti a zároveň možném ohrožení ze strany sociálních institucí je schopen pojmut problémy univerzálně napříč kulturami a společnostmi.

Turnerově myšlence o lidské zranitelnosti by se dal vytýkat fakt, že moderní společnosti často žijí v hojnosti a přebytku a tudíž, že lidé zde ve velké míře nezažívají pocit ohrožení či zranitelnosti. Turner se však odvolá na Beckovu tezi rizikové společnosti a tvrdí, že v moderní společnosti rizika nebyla odstraněna, naopak vnímáme, že jsme jim vystavení daleko více než dříve. Zároveň tvrdí, že i kdybychom v moderní společnosti dovedli výrazně zlepšit podmínky života, lze si velmi těžko představit, že by tyto podmínky došly takového zlepšení na celém světě.

Postmoderní pohled Richarda Rortyho

Richard Rorty se zapojuje do debaty ohledně podstaty lidských práv a tvrdí, že lidská práva nemají žádnou univerzální teoretickou podstatu. Domnívá se, že tím, jak jsou lidská práva definována, jsou především věcí víry, a že nelze vědecky dokázat teoretický základ pro žádnou víru. Podle něj ale především žádný takový základ pro lidská práva nepotřebujeme .

Ve svém textu pohlíží na způsoby porušování lidských práv, a tvrdí, že pochopení tohoto procesu je daleko důležitější, než teoretické osvětlení podstaty existence lidských práv. V úvodu svého článku se zabývá tím, jak různé kultury chápou kategorii „lidský“. Jako ilustraci si vybírá válečné zločiny na Balkáně v devadesátých letech. Na jednotlivých příkladech ukazuje, že ti kteří páchali zločiny často na emocionální rovině nevnímali, že dělají něco nelidského. Naopak, jak Rorty jejich výpovědi analyzuje, obhajují se tím, že jednájí ve prospěch čisté humanity a očišťují tak svět od pseudohumanity [Rorty 1999: 70]..

Rorty tvrdí, že naše vnímání sociálního světa je vybaveno mechanismem, který se obzvláště silně spouští ve vyhrocených situacích. Popisuje tři podoby tohoto mechanismu, který vytváří

distinkci všeho lidského, správného a čistého a na druhé straně toho podřadného, špinavého a nelidského. Domnívá, že u většiny lidí, kteří porušují lidská práva byl jeden z těchto mechanismů zapojen a zároveň, že tyto mechanismy bývají často přítomny při pozdější interpretaci situace. Tyto mechanismy nám pomáhají uchopit těžkou realitu, jsou zapojovány často nevědomě. Rorty tvrdí, že čím více si jich budeme vědomi, tím více budeme schopni se jich vyvarovat.

Prvním typem tohoto mechanismu je rozlišení na lidské a nelidské, často zvířecí. Rorty poukazuje na to, že lidé v západním světě, který oplývá bohatstvím, často koukají na obyvatele míst, kde dochází k porušování lidských práv s opovržením. Soucítí s oběťmi, ale ne vždy se angažují v tom, aby jim bylo nějak pomoheno. Rorty to ilustruje na situaci druhé světové války a židovských obětí. Tvrdí, že lidé, kteří jsou v bezpečí, mají často pachatele za barbarské a nelidské a mají potřebu vytvořit ostrou hranici mezi vlastní identitou a identitou těchto zločinců. Proto jejich chování označí za nelidské a zvířecí. Rorty ale podotýká, že tímto označením často mají věc za vyřízenou, svým způsobem se od ní očistili. Tím, že ji pojmenovali za nelidskou, ji od sebe separovali. Zároveň poukazuje na to, že samotní pachatelé vnímali své oběti jako nelidské a zvířecí a tím se také od samotné situace distancovali.

Druhým typem mechanismu, který bývá zapojován, je odvolávání na rozdíl mezi dospělým a dětským. Máme někdy potřebu tvrdit, že někteří lidé jsou na nižší vývojové úrovni, že se chovají jako děti, že ještě nedospěli do stavu opravdové humanity. Tento mechanismus je také často schován za vyzdvihování úlohy vzdělání. Rorty tvrdí, že máme tendenci poukazovat na to, že správné lidskosti lze dosáhnout jenom správným vzděláním a že pokud někteří jedinci nejsou schopni tohoto vzdělání dosáhnout, pak nejsou dostatečně disponováni a jsou něčím podřadným. Ilustruje to příklady nazírání na černochoy v Jihoafrické republice nebo jižních státech USA. Často se tam dá, dle Rortyho, pozorovat označení, že černí se chovají jako děti.

Třetím typem mechanismu je označit někoho za méně lidského skrze rozlišení na muže a ženu. První podobou tohoto mechanismu je užívání slova muž (man) jako synonymum pro lidskou bytost, to co je ne-muž je z logiky věci něco méně než lidská bytost. Rorty ukazuje, že je vícero podob jak se stát ne-mužským. První způsob je narodit se bez penisu jako žena, druhý způsob je o penis přijít a třetí způsob je být penisem penetrován. Tento mechanismus je často zapojován ve válce při nakládání s nepřítelem. Prvky spojené s feminizací poraženého

(znásilnění, kastrace) jsou vnímány nejpotupněji. Rorty podotýká, že tento mechanismus je ze všech tří nejčastěji spojován s prvkem hanby a ponížení.

Filosofové, dle Rortyho, strávili mnoho času tím, že se snažili najít společné charakteristiky vlastní všem lidem a tím vlastně překonat tyto ponižující distinkce. Mnozí tyto charakteristiky nacházejí v lidské schopnosti kultivace a racionality. Jejich odpůrci, často následovníci Nietzscheho, naopak tvrdí, že lidé se od zvířat v podstatě neliší a že dovedou být stejně nevyzpytatelní a často i krutější než zvířata.

Rorty tvrdí, že tento spor o lidskou podstatu se v současné době dostává do pozadí a zastínuje ho debata o tom, co všechno jsme schopni ze sebe udělat. Na člověka se již nenahlíží jako na racionální bytost ale především jako na bytost flexibilní.

Ačkoli jeho pohledu bývá vytýkán kulturní relativismus, Rorty si stojí za tím, že to, co nás odlišuje od zvířat, jsou především kulturní fakta. Domnívá se, že prvek, který je přítomný ve všech kulturách a zároveň je typicky lidský, je naše schopnost empatie. Na základě toho tvrdí, že hledání podstaty lidských práv je potřeba opustit a věnovat se tomu, jak na lidi působit, aby tato jejich dovednost byla rozvinuta. Abychom se namísto distinktivních prvků mezi námi a ostatními naučili vnímat prvky, které máme s ostatními společné.

Říká, že tato výchova k většímu soucitu často probíhá nabádáním lidí, aby se k ostatním chovali jako sami k sobě. Rorty však tvrdí, že tato myšlenka, odvozená od Kanta a od křesťanského vidění světa, v praxi sekulárního světa často nefunguje. Mnoho lidí na světě a mnoho kultur nenahlíží na lidskou identitu tak, že členství ve stejném biologickém druhu implikuje členství v jedné morální komunitě. Rorty se domnívá, že to není tím, že by tito lidé nebyli dostatečně racionální, ale tím, že v kontextu jejich společností by bylo vysoce riskantní, kdyby pocit morální pospolitosti převýšil rodinu, klan či kmen.

Pokud budeme u těchto lidí apelovat na jejich racionalitu, aby se bílí chovali lépe k černým a heterosexuálům k homosexuálům, tedy že jim budeme říkat, že se k „odlišným“ mají chovat jako jednomu z nich, dosáhneme přinejlepším toho, že je urazíme a ponížíme. Rorty na příkladech ukazuje, že z pohledu muslima není muslim a bezvěrec to samé. Z teoretického pohledu je pro něj myšlenka, že se má k těm, které nevnímá jako lidi, chovat jako k lidem, urážlivá, neboť zpochybňuje jeho vlastní identitu. Rorty se domnívá se, že myšlenka nahlížet

na lidské bytosti coby rovnocenné, je velmi eurocentrická. Vychází z konceptu lidských práv a osvícenství a evropský prostor již vlastně neopustila. Mnohé kultury na světě ale tímto vývojem neprošly a myšlenka rovnocenného náhledu na lidské bytosti jim není vlastní. Identita těchto lidí, je často definována především tím, kým nejsou. Rorty tvrdí, že mnoho lidí na světě, kterých se nedotklo osvícenství, nevnímá sebe samého tak, že je člověkem, tedy lidskou bytostí. Vnímá sebe samého skrze to, co není, tedy že není ženou, bezvěrcem či např. homosexuálem a naopak že je vším tím ostatním, věřícím heterosexuálním mužem.

Rorty tvrdí, že z naší perspektivy západních „vzdělaných“ lidí, je těžké tento fakt pochopit. Ukazuje, že když se snažíme vychovat evropské studenty, kteří vyrůstali ve stínu holokaustu, k tomu, aby neměli předsudky vůči jiným skupinám, není to tak obtížné. Od malička se totiž pohybují v prostředí, kde jsou učeni nevnímat svou identitu exkluzivně a nadřazenou ostatním. Je pouze potřeba přimět je, aby si sami sebe představili v kůži někoho utlačovaného. Rorty říká, že čím více takových tolerantních a respektujících studentů se podaří vychovat, tím více se vlastně přiblížíme osvícenské utopii a globální lidskoprávní kultuře [Rorty 1999: 76]. Problém ale nastává ve chvíli, kdy tito studenti označí jako iracionální ty, kterým mají problém porozumět. Nahrává to totiž nebezpečnému úhlu pohledu, kdy my „dobří a vzdělaní“ víme něco více, než ti „zlí, hloupi, nevzdělaní“ a tudíž iracionální. Rorty naopak ukazuje, že by bylo mnohem lepší těmto studentům říkat, že ti, kterým nerozumí, nejsou o nic méně racionální, nemají víc předsudků, než my „dobří“ lidé. Jediným rozdílem je, že tito lidé jsou deprivováni, nevyrostali v tak dobrých podmínkách, aby jim mohlo být dopřáno takové vzdělání, jako nám.

Rorty říká, že tradiční pohled na věc zní, že tito lidé jsou deprivováni v přístupu k pravdě a morálnímu vědění. Namítá však, že tito lidé jsou především deprivováni v pocitu bezpečí a soucitu, což jsou dvě věci, které jsou neodmyslitelně spjaté.

V závěru svého článku se Rorty dostává k samotné podstatě věci. Nabádá nás, abychom se vzdali utkvělé představy o pravdě a racionalitě. Pokrok naopak vidí ve vzrůstající schopnosti vidět více shodných prvků mezi námi a těmi, kdo se od nás odlišují. Domnívá se, že bychom měli přehodnotit náš způsob výchovy k lidským právům, jak na školách, tak v církvích a rodinách. Nazývá tuto cestu citovou výchovou (sentimental education) a jejím hlavním rysem je, že je zaměřená na emocionální prožitky, které nás napříč kulturami spojují, jako je například vztah rodičů k dětem. Na této cestě ale musíme především přijmout fakt, že city

jsou pro výchovu hlubší a významnější nástroj, než racionalita. Dodává, že velikou roli v tomto hrají média a jejich schopnost vyprávět příběhy, které jsou schopny působit na naše emoce.

Pro pochopení logiky citové výchovy ukazuje tradiční podobu výchovy k lidským právům a poté přístup ve stylu citové výchovy. Na otázku proč bych se měl zajímat o cizinku na druhé straně planety odpovídá tradiční pohled důrazem na racionalitu. Dle něj bychom se o cizince měli zajímat, protože příbuzenství a zvyky jsou morálně irelevantní vůči tomu, že jsme jeden lidský druh.

Způsob citové výchovy, kterou Rorty doporučuje, spočívá v tom, že začneme vyprávět dlouhý a smutný příběh. Začneme tím, jaké to je být v situaci cizinky daleko od svých lidí, jak by se tato žena mohla stát naší neteří, nebo tím, jak pro ní možná někde truchlí její matka. Tyto příběhy, opakované po staletí, přiměly a přimějí nás bohaté a zabezpečené k tomu, že se naučíme tolerovat a někdy dokonce i oceňovat bezmocné a utiskované, ačkoli jejich zjev a zvyky na první pohled atakují naše morální identity.

Rorty ve svém článku ukazuje, že ačkoli mnozí sociologové nenacházejí univerzální podstatu lidských práv nemusí to samotné podstatě lidských práv škodit. Rorty lidská práva vnímá natolik interdisciplinárně, že nejpodstatnější u nich označuje otázku víry. Pokud tento fakt přijmeme, je už daleko snazší přijmout i jeho druhý krok, tedy, že cesta k lidským právům vede skrze emoce a nikoli racionalitu. Tvrdí, že důraz na racionalitu je během výchovy často kontraproduktivní. Apeluje totiž na rovnocennost lidí, ta je ale vlastní evropskému kontextu, společnosti, které neprošli osvícenstvím je prvek rovnocennosti často cizí. Říká, že na cestě k lidským právům, musíme především překonat přirozené mechanismy, které nás staví nad ostatní a naopak skrze citovou výchovu přijmout, že nás s těmito lidmi pojí základní hluboké citové prožitky, které jsou vlastní většině kultur.

Pohled P. Bourdieuho na sociální realitu

Účelem této krátké kapitoly je vytvořit základní orientaci v pojmech, které P. Bourdieu ve svých textech používá tak, abych se v dalším textu již nemusela zabývat jejich vysvětlováním. V následující kapitole, která se zabývá Bourdieho pohledem na jazyk a symbolickou moc, tak již mohu jít k jádru problému. Základní pojmy jsem čerpala především *Teorie jednání* (1998) a *Jazyka a symbolické moci* (1992).

Vztahy a sociální pozice

Bourdieu se na jakoukoli sociální skutečnost dívá prizmatem vztahů. Tvrdí, že partikulární prvky jsou pro pochopení reality nepodstatné, naopak vždy záleží na tom, v jakém postavení se prvky vůči sobě navzájem nacházejí. Náhled na sociální realitu tedy musí být veden skrze strukturu vztahů a ty můžeme pochopit pouze pokud odhalíme princip, jakým jsou tyto vztahy vytvářeny. Tyto vztahy jsou vždy vztahy nadřazenosti a podřazenosti, obsahují v sobě princip moci, a tím vytvářejí sociální pozice.

Každá společnost je pak prostorem, ve kterém se nachází souhrn pozic, které jsou ve vzájemném vztahu. Sociálním pozicím jsou v rámci každé společnosti přiřazeny určité vnější projevy, aktivity či statky. Tyto projevy jsou nositelem informace o dominanci či submisi, je tedy možné díky jejich vzájemným vztahům pozorovat, jak si jednotlivé sociální pozice stojí. Dané projevy jsou však nositelem této dominance či submise pouze v rámci dané společnosti, tedy v relaci vzájemných vztahů. Stojí na rozpoznání od aktérů v daném prostoru. Z toho důvodu není možné zkoumat dané prvky bez návaznosti na celou společnost, protože svůj význam, či hodnotu, mají vždy pouze v relaci k prvkům ostatním v daném prostoru.

Kapitál

V každé společnosti, prostoru, se nacházejí aktéři, kteří jsou nositelé kapitálu různé velikosti. To, jakou sociální pozici v rámci dané společnosti zaujmou, záleží primárně na velikosti dvou kapitálů, na kulturním a ekonomickém. Čím podobnější budou velikosti těchto kapitálů u dvou aktérů, tím bližší budou v rámci společnosti jejich sociální pozice a tím podobnější také budou vnější projevy těchto sociálních pozic.

Jak jsem již řekla, každá sociální pozice je tedy charakteristická určitými vnějšími projevy. Mimo to je ale také každá pozice charakteristická určitými postoji těch, kdo jí zauímají. Souhrn těchto vnějších projevů a vnitřních postojů, tedy průnik objektivních a subjektivních struktur nazývá, Bourdieu habitus.

Habitus

Habitus je charakteristika aktéra, formovaná materiálními a sociálními podmínkami jeho socializace a dalšího života, sociální pozicí, již zauímá. Představuje strukturované či diferencované struktury vnímání světa a jednání. Součástí habitu jsou i postoje, světonázor.

Habitus prostupuje jakoukoli činností, kterou aktér v dané sociální pozici vykonává. To lze dobře ilustrovat na příkladu dělníka a politika. Specifický habitus dělníka je obsažen v tom, co tento člověk vykonává za práci, v tom, jakým způsobem mluví, co jí, jakou poslouchá hudbu, jaký má názor na politiku, kde bydlí, co studoval i jak vychovává své děti. To samé lze říci o politikovi, samozřejmě s důrazem na to, že vnější projevy i vnitřní postoje těchto dvou aktérů budou velmi vzdálené. Dělník a politik mají velmi odlišné habitusy, neboť i jejich sociální pozice jsou velmi vzdálené a odrážejí rozdílný objem ekonomického i kulturního kapitálu, tudíž

Habitus lze také chápat jako určité porozumění pravidlům hry, která se okolo nás hraje, pochopení určujících hodnot vnějšího světa. Pochopení klasifikačních kategorií, tedy toho, jakým způsobem jsou vytvářeny sociální pozice. Čím více tomuto systému porozumíme, tím větší máme šanci dobrat se vyššího postavení.

V každé chvíli našeho života jsme nějak ovlivňováni prostředím, ve kterém se pohybujeme, ve kterém jsme vyrůstali. Toto prostředí nám vtiskává postupy a způsoby, jak se za určitých momentů chovat, jak si určité situace vysvětlovat. Proces probíhá tak, že tyto příklady okolo sebe, například v rodině či škole, neustále vidíme, ale také tak, že od okolí dostáváme zpětnou vazbu ohledně toho, co je pro nás patřičné. Jsme sankcionováni či odměňováni na základě toho, co se pro nás hodí a co nikoli. Tyto vnější hodnotící projevy se postupně internalizují a v každém člověku vytvářejí určitý žebříček toho, co je ve společnosti od něj žádáno. Zároveň v každém člověku vytváří představu o tom, co je dominantní a co je naopak

to podřadné. Vnější struktura se skrze hodnocení vtiskne do mysli každého aktéra a vytváří tak u každého systém hodnot a postojů o vnějším světě a postavění sobě samého v něm.

Pokud člověk internalizoval hodnoty vnějšího světa, pak samozřejmě tyto hodnoty, postoje a činnosti reprodukuje dál, v tom, co dělá, co říká, jako to dělá i jak u toho vypadá. Na jednu stranu tak svůj habitus upevňuje, neboť se chová tak, jak od něj ostatní očekávají. Zároveň tím však ovlivňuje habitusy, všech aktérů okolo něj a zpětně tím napomáhá tomu, aby se jim struktury internalizovaly v jejich habitusu.

Jak je vidět, tento proces utváření a reprodukování habitusů je nekončící děj, který ve společnosti mezi aktéry neustále vzájemně probíhá.

Pole

Jak jsem již uvedla, dívá se Bourdieu na společnost jako na sociální prostor. Ten je charakteristický určitou strukturou diferencí, neboli strukturou rozdělení forem moci a kapitálů, které jsou pro dotyčný sociální svět v daný moment určující. Tyto určující kapitály se společnost od společnosti liší a jsou proměnlivé i v historickém vývoji.

Struktura prostoru není neměnná, mocenské síly mají vždy tendenci strukturu prostoru měnit či naopak uchovávat, a to podle postavení aktérů v dané struktuře. K popisu těchto sil a dynamickému procesu, které síly vyvíjejí, používá Bourdieu pojem pole. Chápe je jako pole sil, kterému jsou vystaveni všichni aktéři, kteří jsou v daném poli zaangażováni. Zároveň je také vnímá jako pole bojové, ve kterém se setkávají aktéři s různým kapitálem a různými prostředky a snaží se z interakce s ostatními vytěžit co nejvíce.

Postavení v rámci pole prostřednictvím habitusu formuje určitý postoj, který se promítá v konkrétní strategii jednání daného aktéra. Strategie mohou být v zásadě dvojí. Buď aktérovi daná pozice vyhovuje a pak se bude snažit o udržení daného postavení a dané struktury, nebo naopak je pro něj daná struktura nevýhodná a bude se snažit ji změnit

Bourdieu v naší společnosti považuje za určující a primární kapitály kulturní a ekonomický. Tyto dva primární kapitály nabývají celou řadu dalších forem. Jsou jimi například kapitál fyzické síly, politický kapitál či kapitál jazykový. Aktéři se liší celkovým objemem kapitálu a

strukturou jeho forem, přičemž v zápasu o co nejlepší postavení v určitém poli se snaží dosáhnout toho, aby za určující byla v daném poli považována právě ta forma kapitálu, již jsou nejlépe vybaveni, aby na základě tohoto kapitálu byly vytvářeny určující sociální pozice.

Ve své teorii tak Bourdieu spojuje objektivní a subjektivní struktury. Výsledkem výše zmíněného zápasu jsou totiž praktiky včetně strategií, které nejsou ani plně subjektivně podmíněny, ani zcela odvozeny z objektivních struktur. Boj, který se uvnitř pole vede dává poli dynamiku a zároveň pole jako takové udržuje. Případné změny pole jsou důsledkem právě této dynamiky.

Symbolický kapitál

Vedle kapitálů, které jsem již popsala, vymezil Bourdieu ještě jednu formu kapitálu. Jedná se o kapitál symbolický, jde o kteroukoli vlastnost, kterou ostatní aktéři rozpoznají, ocení a přiřadí jí určitou společenskou váhu. Tím se stává specifickou (symbolickou) formou kapitálu. Tímto symbolickým kapitálem jsou často takové vlastnosti jako je čest, charisma, prestiž či autorita, ale také například válečnická udatnost. Jsou to vlastnosti, jejichž projevy se sice společnost od společnosti liší, ale vždy jejich nositele dostávají do lepšího postavení. Pokud k tomu dojde, hovoříme o symbolické nadvládě.

Podstatou symbolické nadvlády tedy je, že podřízení aktéři uznávají určité charakteristiky dominantních. Jednodušeji řečeno, aktéři určitou osobu respektují, neboť ji vnímají jako autoritu a jsou na základě toho ochotni se jí podříditi. K účinkům symbolického kapitálu také patří fakt, že se moc a vztahy dominance a submise mění v citové pouto. Symbolický kapitál jakoby se stával magickou silou, která v zásadě stojí na emocích zúčastněných aktérů a není tudíž pocíťována jako násilí.

Vlastník symbolického kapitálu disponuje symbolickou mocí a díky ní je schopen uplatňovat symbolické násilí na aktéry, kteří mu daný symbolický kapitál přiřkli. Symbolická moc tedy vychází z kolektivního očekávání a kolektivní shody. Aktér s velkou společenskou autoritou je schopen jednat určitým způsobem na základě toho, že jej ostatní jako autoritu vnímají a právě proto se jej bojí či jej respektují. Symbolickým kapitálem tedy dominantní aktér disponuje je proto, že v daném poli existují aktéři, kteří oceňují a považují za důležitou

nějakou jeho vlastnost. A naopak, podřízení aktéři jsou vystaveni symbolickému násilí právě proto, že tuto vlastnost oceňují a danou autoritu přijímají.

Nositeli kapitálu nejsou v Bourdieho koncepci pouze jednotliví aktéři, ale také instituce. Ukázkovým příkladem instituce jakožto nositele symbolického kapitálu je stát. Stát je dle Bourdieho výsledkem procesu koncentrace různých druhů kapitálu, kapitálu fyzické síly, kapitálu ekonomického, kapitálu kulturního, informačního, ekonomického a především pak symbolického.

Jazyk a symbolická moc perspektivou P. Bourdieu

Symbolická interakce

Bourdieu se dívá na jakoukoli interakci mezi lidmi v symbolickém smyslu, zajímají ho především mocenské vztahy stojící na pozadí této interakce. To, že ji označuje za symbolickou dělá ze dvou důvodů. Prvním důvodem je, že vzájemná interakce stojí na rozpoznání obsahu komunikace oběma aktéry. Na základě toho, jak komunikaci rozpoznají, ji následně ocení. Druhým důvodem je pak fakt, že během interakce dochází k neustálé aktualizaci mocenských vztahů mezi aktéry [Bourdieu 1992: 37].

Během komunikace dochází mezi lidmi k výměně jazykového produktu. Prostor, kde se tak děje, nazývá Bourdieu jazykovým trhem. Říká, že vyměňovaným produktem často není ani jazyk takový, ale spíše jazykový diskurs. Tento diskurs je stylisticky označen ve chvíli svého stvoření svým tvůrcem, v případě jazyka tedy mluvčím, a následně je na druhé straně interakce přijat příjemcem, v případě jazyka posluchačem.

Tímto způsobem dochází k tzv. dvojímu kódování, na jedné straně stojí zakódování diskurzu a na druhé straně jeho rozkódování. To, zda bude výsledný produkt přijat tak, jak byl vyslán, tedy, zda bude porozuměno jeho významu záleží na tom, zda si jej aktéři spojí se správnými schématy. Toto schéma se odvíjí od distinktivní hodnoty daného diskurzu ve vztahu k diskurzům ostatním, které se v daném prostoru nacházejí. Řečeno jednodušeji, to, zda mluvčí pochopí význam vzájemné interakce záleží na tom, zda oba vnímají odlišnost dané interakce od ostatních, které jsou ve stejném prostoru. Vnímání této odlišnosti je předmětem jejich habitusu. Ten jim dovolí správně rozklíčovat významy, dobře je ohodnotit a dosadit do adekvátní struktury [Bourdieu 1992: 39].

Oficiální jazyk

Bourdieu dále ve svém textu hovoří o speciálním případě toho, jak jazykový diskurz může fungovat. Tímto případem je vznik a existence oficiálního jazyka. Tvrdí, že tento typ jazyka je silně spojen se státním aparátem a samotná existence tohoto typu jazyka se vyvíjí spolu s tím, jak se formoval státní aparát. Ve chvíli, kdy se institucionalizoval stát, vznikla i postupně oficiální norma jazyka, která je povinná na veřejných místech a při veřejných vystoupeních. Oficiální jazyk se stal postupně normou, se kterou jsou všechny ostatní poměřovány [Bourdieu 1992: 45].

Aby tento jazyk mohl vzniknout a existovat, potřebuje určité aktéry, kteří ho ustanovují a udržují při životě. V případě oficiálního jazyka jsou to gramatikové, kteří určují přesnou normu a učitelé, kteří jazyk reprodukují během výuky. Role učitelů je v tomto případě naprosto klíčová, protože během výuky vychovávají ze svých žáků vhodné příjemce, kteří rozumí danému jazykovému produktu. To, že učitelé vychovávají děti v určitém jazykovém kódu ovlivňuje jejich habitus, tak aby v budoucnu uměli tento typ jazyka správně rozkódovat.

Schopnost rozkódovat správně určitý jazykový produkt souvisí s druhou rovinou, o které Bourdieu hovoří, když mluví o symbolické interakci. Jak jsem již psala, během komunikace dochází k neustálé aktualizaci a potvrzování mocenských vztahů mezi aktéry. Aby k takové aktualizaci a potvrzení mohlo dojít, je třeba, aby byli oba aktéři schopni správně jazyk dekodovat. Vytváření mocenských vztahů a struktur skrze jazyk Bourdieu označuje za symbolické násilí.

Symbolické násilí je možné skrze jazyk uplatnit pouze na člověka, který je schopen vnímat tento nátlak. Řečeno slovy Bourdieho, má k tomu uzpůsoben svůj habitus. Pokud je člověk nositelem jiného habitusu, nehledě na to, kolik symbolického násilí bude obsaženo v jazykovém produktu, on takový nátlak prostě nepochopí [Bourdieu 1992: 51].

Nyní se vraťme k existenci oficiálního jazyka. Jeho nejdůležitější charakteristikou je, že účinkuje bez ohledu na danou situaci. Je tedy možné pomocí oficiálního jazyka přenášet informace, tedy i symbolické násilí, mezi jakýmkoli příjemcem a vysílatelem právě proto, že nám je všem tato oficiální norma jazyka známá, všichni ji umíme rozkódovat.

Funkce jazyka ve vzdělávacím prostředí

V této části textu jsem použila část své bakalářské práce *Reprodukce sociálních nerovností skrze vzdělávací systém* (1996). Bourdieu vnímá vzdělávací systém, jako klíčové prostředí, kde vedle rodiny, dochází k významnému ovlivnění habitusu. Setkávají se zde aktéři s různě velkým kulturním kapitálem a s různou mírou selekce v daném prostředí. Ačkoli vzdělávání obsahuje i mnohé neverbální prvky, jak jsem již psala, největší díl jeho působnosti probíhá skrze oficiální jazyk.

Akteři, kteří se v daném prostředí potkávají jsou obdařeni rozdílnou velikostí jazykového kapitálu. Jazykový kapitál, který aktéři ve vzdělávacím systému mají neznamená pouze jazyk, kterým hovoří, ale také vztah k tomuto jazyku. To jakým způsobem něco získáme ovlivňuje způsob, jak s tímto získaným budeme nakládat. Jazyk není pouze nástrojem přenášející informace, jedná se také, ve své skrytější funkci, o systém kategorií a hierarchií, které jsou nám vštípeny.

V komunikačním systému školy se tedy setkávají dva aktéři. Na jedné straně jsou to vyučující, coby zástupci vzdělávací instituce a na druhé studenti. Každý z těchto aktérů pochází z určitého prostředí, což určuje velikost jeho jazykového kapitálu. Bourdieu vychází z faktu, že pro různě postavené sociální třídy je charakteristický odlišný způsob komunikace. Jazyk vyšších tříd je charakteristický větší mírou abstraktnosti, tím umožňuje komunikujícím pojmenovávat složitější skutečnosti. Jazyk nižších tříd je naopak charakteristický větší mírou výrazů, které umožňují posunout věc z počátečního stavu do stavu výsledného. Tato škála je odrazem činností, které dané třídy převážně vykonávají a které potřebují verbálně uchopit. Schopnost verbalizovat pocity je tím vyšší podle vyššího sociálního původu.

Rozdíly ve vztahu ke školnímu oficiálnímu jazyku vycházejí ze způsobu získání jazyku. Jiný vztah k tomuto jazyku bude mít ten, kdo jej získal až ve škole, než ten, kdo se v rodinném prostředí setkal s jazykem, který tomuto oficiálnímu byl částečně podobný.

Stejně jako u kterékoli jiné interakce, i u komunikace ve vzdělávacím systému Bourdieho zajímá symbolická rovina. Na jedné straně tedy máme učitele, který sděluje určitou zprávu a na druhé straně žáka - příjemce. Pokud budou mít oba tito aktéři stejný jazykový kapitál, může nastat stav, kdy se učitelovo sdělení zcela doplňuje s očekáváním a chápáním příjemce, v opačném případě dochází ke vzájemnému nepochopení. Vzdělávací systému funguje do

chvíle, kdy pedagogovo sdělení je pochopeno příjemci. Pedagogovo sdělení je proto do velké míry adaptováno na očekávání publika, dochází k neustálému posilování o sdělení a ujišťování o porozumění na základě vzájemných očekávání.

Bourdieu popisuje celý proces pomocí konceptu habitusu. Habitus znamená princip postojů a názorů, který je zároveň jejich vysvětlujícím principem. Je to jakési o vnímání pravidel hry daného prostředí. V každém momentě vzdělávací dráhy má habitus tendenci reprodukovat strukturu, jejímž je sám produktem. Žáci nastupující do první třídy nejsou nepopsaným listem. Jsou ovlivněni celou předešlou socializací, která určuje jak budou novému prostředí rozumět, nakolik budou chápat nová pravidla hry a jak na toto prostředí budou reagovat. Habitus, který si nesou, je nejvíce ovlivněn prostředím rodiny. Ve školním prostředí je jim pomocí školního jazyka vštěpován nový habitus. Vztah těchto dvou habitusů, tedy již vštípeného a nově vštěpovaného, především pak jejich vzdálenost, určuje nakolik bude úspěšná vzájemná komunikace mezi učitelem a žákem.

Selekce

Od doby, kdy docházelo k rozvoji a rozšiřování školství, bylo hlavním argumentem tohoto procesu vyrovnávání šancí pro různé sociální vrstvy. Spolu s přístupem ke vzdělání měla být otevřena možnost zajistit si lepší pracovní budoucnost a tím i možnost na společenský postup pro všechny bez ohledu na jejich postavení. Bourdieu tvrdí, že k vyrovnávání těchto šancí nedochází. Dokazuje to faktem z francouzského prostředí. Ačkoli nastalo uvolnění přijímání na vysoké školy a zvýšil se počet přijatých žáků, podíváme-li se na proporcionalitu přijatých dle jejich sociálního původu, ukazuje se, že šance žáků z nižších tříd se nezvětšila.

Bourdieu říká, že dochází k selekci především na základě jazykového kapitálu, který se liší dle sociálního původu jeho nositelů. Třídy se liší kulturním kapitálem, ten určuje schopnost jedince rozpoznat a vnímat školní prostředí. Určující charakteristiky těch, kteří procházejí selekcí se neustále mění. Na každém stupni studia dochází k tomu, že ti, kteří prošli selekcí, vykazují stále méně takových charakteristik, které eliminovali členy jejich sociální kategorie. Jinými slovy, jejich habitus ovlivnil, zda projdou selekcí a zároveň spolu s každým dalším krokem v daném prostředí dochází k tomu, že je habitus ovlivňován tlaky v tomto prostředí. Jejich habitus je postupem času stále méně podobný habitusu prostředí ze kterého vycházejí.

Společenská cena určitého jazykového kódu je určena vzdáleností od školního jazykového kódu, který coby správný jazyk dává propustku k dalšímu postupu. Vyučující se snaží o to, aby byl co nejvíce pochopen, aby uspokojil potřeby svých příjemců. Bude se pokoušet minimalizovat mezeru mezi způsobem svého projevu a způsobem přijetí tohoto projevu posluchači. Z toho důvodu bude, často i podvědomě, usilovat o to, aby jeho žáci disponovali co nejpodobnějším jazykovým kapitálem.

Obě strany tedy vstupují do hry na fiktivní komunikaci, kdy si vzájemně potvrzují to, že jsou chápáni a to, že chápou. Tato hra potvrzuje institucionální uspořádání vzdělávacího systému. Obě strany jsou zavázány přeceňovat význam množství informací, které se pohybují v pedagogické komunikaci, o které ale v podstatě nejde. Žáci i učitelé dodržují pravidlo sankcí.

Jedním mechanismem, který určuje, kdo bude dál propuštěn ve školní dráze je selekce ze strany vzdělávacího systému. Prakticky to je čára v seznamu, která uchazeče rozděluje na přijaté a nepřijaté. Existuje však ještě mechanismus jiný, méně viditelný, o to však možná důležitější. Jedná se mechanismus sebevyloučení ze strany studentů z nižšího sociálního původu.

Bourdieu tvrdí, že rozdíly mezi třídami jsou ještě větší, nezkoumáme-li pouze proporce přijatých ke studiu, ale proporce přihlášených ke studiu. Děti z nižších vrstev často eliminují sami sebe ještě před přijímacími zkouškami ve strachu z neúspěchu. K sebevyloučení dochází na základě rozhodnutí, které sice činí jednotlivci, dochází však k němu u většiny jednotlivců dané sociální třídy. Tato charakteristika je tudíž obsažena v jejich třídním habitusu.

Ačkoli může volba dítěte vypadat pouze jako odhalení nezpůsobilosti k dalšímu studiu, jedná se ve skutečnosti o působení souhry vnějších vztahů. Jde o vztah mezi jeho sociálním původem a vzdělávacím systémem, tento vztah určuje pravděpodobnost školní budoucnosti pro skupinu jeho sociálního původu.

Ve vzdělávacím systému je vytvořena ideologie nadání a nadaných studentů, která ospravedlňuje postup těch, kteří prošli sítí. Bourdieu ale tvrdí, že za touto ideologií nadání je ukryt poněkud složitější mechanismus. Každý žák má určitá subjektivní očekávání, ta vznikají internalizací řady vnějších podmínek. Tyto internalizované prvky, habitus, určují

vzájemné budoucí vztahy, a to jak vztahy spojující vzdělávací systém s třídní strukturou, tak objektivní vztahy s dispozicemi každého jednotlivce. Pokud tedy žák rozhoduje o své budoucnosti, o tom na jakou školu má šanci se dostat, činí tak, byť ne úplně vědomě, v relaci k systému objektivních vztahů.

Zjevné a skryté funkce vzdělávacího systému¹²

Oficiální funkcí vzdělávacího systému je připravovat jedince na kvalifikovaný výkon povolání a tak odpovídat na požadavky pracovního trhu. Studentům je vštěpováni, že na základě své píle a nadání, mají šanci vystudovat takovou školu a v budoucnu tedy vykonávat takovou profesi, kterou si zaslouží [Bourdieu 1990: 200].

Bourdieu tvrdí, že vzdělávací systém má i skrytou funkci, tou je legitimizace a reprodukce stávajícího sociálního řádu a dominantní kultury. Základním nástrojem, který mu k tomu slouží je jazyk. Jazyk je schopen skrze autoritu učitele vštěpovat význam i strukturu. Potvrzuje těm, kteří komunikují žadaným jazykem, tedy takovým, co je nejpodobnější školnímu, že komunikují správně.

Druhým nástrojem je instituce zkoušek. Zkoušení je ideální formou k uplatňování akademických hodnot, ale také nejúčinnější nástroj ke vštěpování dominantní kultury a hodnot této kultury. Zkoušení je vlastně opět hra na splnění očekávání mezi studentem a žákem. Student je tím lépe ohodnocen, čím lépe se mu podaří odhadnout, co je od něj očekáváno a následně toto očekávání naplnit.

Aby vzdělávací systém mohl fungovat, potřebuje nástroj vlastní legitimizace. Tím je právě zkoušení, prezentované jako moment pravdy o tom, jak si student stojí. Vzdělávací systém pro svou existenci potřebuje, aby výsledek zkoušení byl přijat, těmi, co ohodnotil jak kladně, tak záporně. Pokud výsledek zkoušení zapadne do subjektivních očekávání zkoušeného, pak je nejsnáze přijat. Jak již bylo řečeno, tato subjektivní očekávání jsou ale výsledkem objektivních vztahů, označují něco, co je pro nás možné, nebo lépe řečeno, co si myslíme, že je pro nás možné. Instituce zkoušení tedy vlastně vede k tomu, že student ještě před samotným zkoušením odhadne na co „má“ a na co podle svého postavení „má mít“ a tomu

---

¹² V knize, ač jde o překlad, je používán výraz examination, ten může znamenat jak zkoušení v rámci systému, tak instituci přijímacích zkoušek

přizpůsobí samotný akt zkoušky, popřípadě sebevyloučení ještě před samotnou zkouškou. Ti kteří projdou, zůstávají se svým sociálním původem spojení a jejich stav je jakoby znovu posvěcen. Jejich postoj ke škole se odráží v jejich habitusu. Naopak ti, kteří neprojdou si stav věci vysvětlí tak, že na to prostě neměli.

Váha, kterou jedinci dávají vzdělávacímu systému je vždy závislá na hodnotě, kterou vzdělávací systém dává jim, tedy nakolik svému pracovnímu postavení vděčí svému vzdělání. To, že vzdělávací systém plní vnější společenské požadavky, tedy že produkuje kvalifikované jedince, znamená, že stanovuje, kdo bude v budoucnu vykonávat jaké povolání. Dáme-li si to do souvislosti s mechanismem upřednostňování studentů s vyšším lingvistickým kapitálem, znamená to, že vzdělávací systém je schopen překládat hierarchii v rámci vzdělávacího systému mimo vzdělávací systém. Je schopen reprodukovat stávající sociální řád.

Legitimizace sociálního řádu skrze školu předpokládá uznání legitimacy školy, tedy nepoznání skutečné funkce školy, nebo lépe řečeno, nepoznání vztahu mezi sociální strukturou a habitusem.

Vzdělávací systém vydává osvědčení o vzdělání. Tato osvědčení slouží jako propustka k určité profesi. Ačkoli by byl schopen danou pozici vykonávat člověk i s nižším vzděláním, bude na místo přijat ten, kdo bude mít lepší osvědčení, protože bude považován za kvalifikovanějšího. Spolu s demokratizací školství ale došlo k tomu, že samotné osvědčení již nestačí, určujícím se stalo, z jaké školy je dané osvědčení [Bourdieu 1990: 165]. Vzniká takzvaný efekt osvědčení (certification effect). Profesionální hodnota člověka je vnímána skrze instituci, která vydala osvědčení. Diplom pomáhá zastírat pravou povahu věci. Dominantní vrstvy se budou snažit ze svého vůdčího postavení vytěžit co nejvíce, budou chtít co nejlépe zužítkovat efekt osvědčení.

Bourdieu se věnuje statistikám, ukazujícím demokratizaci školství ve Francii. Říká, že pokud budeme posuzovat prvořadá a druhořadá školy zvlášť, může se zdát, že demokratizace proběhla úspěšně. Význam, ale právě tkví v rozdílnosti typů škol, pokud totiž nastane změna a do prostoru, který do daného momentu patřil vyšším třídám jsou puštěny nižší třídy, přesunou se vyšší třídy do prostoru jiného, který bude opět patřit jenom jim. Logika věci stojí nikoli na umístění jednoho bodu nýbrž na vztahu bodů v prostoru. A pokud vyšší třídy opanují prostor, který jim poskytuje určité výhody, zcela jistě se budou snažit tyto výhody reprodukovat. Reprodukčním mechanismem je rozdíl ve vztahu ke „školnímu“ jazyku vycházející ze

způsobu získání jazyku. Jak už bylo řečeno, jiný vztah k jazyku bude mít ten, kdo jej získal až ve škole, než ten, kdo se jej přirozeně učil v rodinném prostředí. To znamená, že při stávajícím stavu věcí, tedy stávajícím typu vzdělávacího systému, nemají nižší třídy v podstatě nikdy šanci vyšší třídy dohonit [Bourdieu 1990: 180].

Utváření ceny na jazykovém trhu

Bourdieu říká, že jazyková výměna mezi vysílatelem a příjemcem se dá také chápat jako ekonomická směna. Jak jsem již popisovala, oba účastníci interakce do ní vstupují s určitou mírou lingvistického kapitálu, který představuje jak velikost vzájemné symbolické síly mezi aktéry, tak také velikost této síly ve vztahu k jazykovému trhu. Opět platí, že oba aktéři se snaží z dané interakce vytěžit co nejvíce ve svůj prospěch.

To, co aktéři během interakce říkají nebo píšou nejsou pouze prvky určené k pochopení, tyto prvky jsou také nositelé ceny a bohatství, je to informace, kterou o sobě daný aktér veřejně hlásá. Výroky jsou určeny k tomu, aby byly ohodnoceny, oceněny, uznány. Pokud je výrok dostatečně ohodnocen, legitimizuje aktéra, který daný výrok řekl. Pokud se tedy znovu podíváme na interakci mezi lidmi, ukazuje se, že málokdy je jediným cílem komunikace snaha o maximální komunikační efektivitu. Naopak, během interakce hraje právě důležitou roli skrytá rovina jazyka, která se účastní soutěže o největší symbolický profit [Bourdieu 1992: 68].

Každé sociální prostředí je charakteristické jiným jazykem. Bourdieu hovoří o tom, že vedle sebe existuje více jazykových trhů. Výrok má však určitou hodnotu pouze ve vztahu k určitému trhu. Pokud bude výrok, na jednom trhu vysoce hodnocen může být ten samý výrok v kontextu jiného trhu zcela bezvýznamný. Hodnota výroku záleží na tom, jaký způsob hodnocení na daném trhu v předchozích interakcích vyhrál. Řečeno jinými slovy, na trh přicházejí aktéři s různým jazykovým kapitálem. Snaží se prosadit svůj kapitál jako ten nejhodnotnější a tím i dominantní způsob hodnocení. Pro následnou interakci je určující, kterému aktérovi se to podařilo a jaké hodnoty jsou tedy v rámci daného trhu již prosazeny za ty důležité a určující.

Bourdieu ukazuje, že někteří aktéři nejsou schopni svým výroky přiřadit ta kritéria, která by je na daném trhu nejvíce upřednostnila. Je to způsobeno tím, že jejich habitus jim nedovoluje rozpoznat, jaká kritéria jsou v daném prostoru vnímána jako nejhodnotnější.

Autorita v jazykovém diskurzu

Co konkrétně tedy utváří hodnotu výroku? Je to především autorita mluvčího, jejíž projevy se ale trž od trhu liší. Autorita se v Bourdieho textu překrývá s pojmem symbolický kapitál, jde tedy o symbolický kapitál jímž daný aktér v daném prostředí disponuje. Tento kapitál či autorita se zračí jak v jazyku mluvčího, tak v hlase. Roli hrají i další prvky, které tuto autoritu podporují. Jsou jimi oblečení, celkový vzhled, ale také takové vedlejší okolnosti jako je prostorové uspořádání, či použití mikrofonu. Bourdieu tvrdí, že čím více je situace formálnější, tedy čím je bližší oficiálnímu jazyku, tím je větší šance, že jazyková schopnost mluvčího bude na daném trhu vnímána jako významný jazykový kapitál a tím přinese svému mluvčímu symbolický zisk [Bourdieu 1992: 70]. Jinými slovy, tím spíše bude považována za legitimní.

Pokud podobnost oficiálnímu jazyku zvyšuje jeho symbolický kapitál, bude se mezi mluvčími často objevovat snaha nějak manipulovat symbolickými prvky, které jsou obsahem vyjednávání, tak aby se co nejvíce oficiálnímu jazyku přiblížili. Existuje spousta slovních obrátů, které do jisté míry vzbuzují zdání něčeho oficiálního. Jsou to například takové slovní vsuvky jako je : *S vaším dovolením...*, *Pokud mohu...*, *Pokud mi odpustíte daný výraz...*, *Ve vsí úctě k tomu co říkáte...*, tedy prvky, které vytvářejí zdání formálnosti, anebo naopak prvky, které ukazují specifickou daného lingvistického trhu. Jsou to např. : *Mimo záznam...*, *Je to jen mezi námi* [Bourdieu 1992: 71].

Kromě slovních obrátů pomáhá symbolický kapitál také zvýšit jakékoli ritualizování interakce. Během rituálu je přítomno více prvků, které symbolický kapitál zvyšují. Prvním je již zmíněné použití oficiální formy jazyka. Dále je to prostorové uspořádání, které často rozděluje přítomné osoby na ty významné a méně významné. Do třetice je to pak ustálená posloupnost rituálu, která jakoby byla v rukou aktérů, kteří hrají v daném významnou roli. Během rituálu se pak na základě předem daného postupu jednotlivé role upevňují a vždy

nanovo utvrzují. Dochází k adekvátní výměně a tím se vysílatel i příjemce dostávají do shody [Bourdieu 1992: 111].

Velikost symbolického kapitálu tedy určuje, kdo mluví, jak to říká, jak je u toho oblečen, jak je uspořádán prostor i to, zda výroky probíhají v nějakém předem známé posloupnosti, rituálu. Znalost správných postupů, toho, jak se věci mají dělat, logicky implikuje i znalost toho, jak věci nemají probíhat. Dalším prvkem tedy, který významně ovlivňuje velikost symbolického kapitálu, je institut cenzury a především pak autocenzury. Každý jazykový trh v sobě obsahuje určitý tlak na to, jak se věci nemají říkat a co by se nemělo říkat. Tento tlak určuje, jak moc bude jazykový diskurz formalizován a kontrolován.

Míra cenzury jednotlivých jazykových diskurzů záleží na vícero prvcích. Jedním je objektivní tlak daného jazykového trhu, jinými slovy stupeň formálnosti dané situace. Druhým je konkrétní charakter interakce, tedy velikost lingvistických kapitálů obou aktérů, anebo skupin, do kterých tito aktéři patří. V konečném důsledku však míra cenzury, kterou každý aktér na sebe přijme především záleží na tom, nakolik je jednotlivý mluvčí citlivý vůči tomuto tlaku. Nakolik jej dovede rozkódovat. Určující pro lingvistickou výměnu není míra tlaku na daném trhu nebo stupeň formality, ale spíše vztah mezi tlakem na daném trhu a lingvistickým habitusem každého jedince, který je definován citlivostí vůči tomuto tlaku [Bourdieu 1992: 137].

Tato citlivost záleží na tlaku trhu a habitusu, který je sám o sobě výsledkem celé historie vztahů s trhem. Nenačili jsme se mluvit pouze tím, že bychom poslouchali určitou řeč, ale především tím, že jsme vnímali tuto řeč v kontextu daného trhu. Spolu s tím, jak jsme tuto řeč vnímali jsme zároveň získali cit pro to, co je kladně hodnoceno a co je zapovězeno. Tento systém odměňování vytvořil v každém z nás cit pro cenu určitého jazykového projevu v určitém prostředí. Na základě toho, jakým sankcím a odměnám byla naše řeč vystavena na jednotlivých trzích, jsme získali zároveň představu o své vlastní sociální hodnotě. Když postupně stoupáme v sociálním žebříčku, stoupá i stupeň cenzury neboť stoupají i sankce za její nedodržení. Tento jev je pozorovatelný v jakékoli činnosti daného aktéra. Jazyk je pouze jedním z těchto projevů.

Bourdieu poukazuje na lingvisty, kteří se snaží porozumět moci slov samostatně bez vztahu k mluvčímu. On však tvrdí, že moc slov není nic jiného, než delegovaná moc mluvčího. Můžeme zkoumat stylistické znaky, které charakterizují jazyk kněží, učitelů, v obecné rovině všech institucí. Není to ale jazyk sám, který oplývá mocí. Ve způsobu jeho řeči se odráží autorita mluvčího a ta dává danému výroku patřičný význam. Tento fakt se ukáže obzvláště patrný, pokud se podíváme na řeč, která není vyslovována tím, kdo má moc ji říkat. Pokud v dané řeči není přítomna delegovaná autorita, pak výrok nezafunguje.

Poznání autority stojí na faktu, že příjemci něco považují za dané a neměnné. Tímto daným a neměnným prvkem je legitimní užití daného diskurzu, legitimní formou od legitimního mluvčího. Řečeno jednodušeji, autorita závisí na tom, že posluchači vědí, že tomuto člověku přináleží, aby na nás za těchto podmínek tímto konkrétním způsobem hovořil.

Jazyk a politická autorita

Bourdieu se zajímá o to, jak funguje odezva na specifické politické činy. Jakým způsobem se etabluje podpora takovým veřejným vystoupením. Tvrdí, že zde funguje stejný mechanismus, jaký je popsán při procesu delegování autority. Každý aktér sociálního světa má na základě svého habitusu nějaké povědomí o tomto sociálním světě a pokud se setká ve veřejném prostoru s nějakým politickým aktem, jehož význam se může napojit na znalost či nastavení jeho habitusu, pak bude na tento akt reagovat daleko výrazněji, než na kterýkoli jiný. Tento politický akt předjímá naši představu či výklad¹³ sociálního světa. Pomáhá spojovat jedince a skupiny, které tento výklad sociálního světa sdílejí [Bourdieu 1992: 190].

Každá teorie o sociálním světě pak funguje jako jakýsi přijímací kód pro všechno, co se děje okolo nás. Bourdieu ukazuje, jak se mění sociální realita něčeho takového jako je například alkoholismus, potrat, drogy či euthanasie, na základě sociální teorie, kterou si s daným problémem spojíme. Tato teorie zásadně určuje optiku toho, zda se např. na alkoholismus díváme jako na morální selhání, kulturní tradici, nemoc nebo jako na způsob nějaké kompenzace. Dokazuje to ohromnou sílu slov pro následné vnímání sociální reality.

---

¹³ Bourdieu používá slovo representation, které v překladu může znamenat zastoupení, výklad, vyjádření ztvárnění.

Tato síla slov je také patrná v tom, jak negativně může poškodit prvky jimiž je symbolický kapitál kumulován. Jak slova mohou znehodnotit prestiž, charisma a šarm. Každý sociální aktér se snaží získat moc nad pojmenováním reality a tím konstruováním sociálního světa. Pomluvy, lži, drby, pochvala, kritika či uznání jsou každodenní nástroje tohoto boje a mají tím silnější účinnost, čím větší autoritou disponuje aktér, který je používá.

Bourdieu tvrdí, že konstitutivní síla jazyka a to, jak dovede utvářet schémata vnímání, jsou nejpatrnější v situacích krize. Momenty, kdy je třeba sáhnout po mimořádném diskurzu, v sobě nesou výrazný vztah k etice a morálním hodnotám. To je, dle mého názoru, dobře patrné například na revolučním jazyce, jazyku propagandy anebo například na jazykovém diskurzu lidských práv .

Slova takového diskurzu mají schopnost mobilizovat skupiny, slučovat ty, kteří stejně nahlíží na sociální svět. Aby z této skupiny lidí vznikla institucionalizovaná skupina, která je schopná vystupovat v rámci veřejného prostoru homogenně, musí proběhnout vznik principů klasifikace uvnitř této skupiny. Tato klasifikace vytváří distinktivní hierarchii ve skupině. Každá skupina je tak, vedle vnějšího zdání jednoty, vždy místem boje o legitimní principy klasifikace uvnitř této skupiny [Bourdieu 1992: 180].

Pokus o nastolení nového uspořádání je vždy provázen odporem ze strany těch, kteří okupují dominantní postavení, neboť novou klasifikací může být jejich postavení ohroženo. Jinými slovy, dominantní vrstvy vždy upřednostňují konsensuální pohled, jejich rétorika se často opírá o univerzalitu a common sense, používají výrazy jako *všichni slušní lidé...*, *běžný občan...*, *či je věci zdravého rozumu...* Tyto výrazy jednak nabádají k podřízenosti stávajícímu řádu, ale také apelují na mravní hodnoty. V rámci skupiny jsou vždy frakce, které se snaží zpochybnit toto postavení dominantní skupiny, prosadit alternativní pohled na věc a zaujmout dominantní postavení místo stávající skupiny [Bourdieu 1992: 195].

Role sociálních teorií

Autority ve veřejném prostoru často opírají své postavení o nějaké sociální teorie. Bourdieu tvrdí, že jakkoli se mohou tyto teorie snažit objektivně popsat realitu, vždy mohou zafungovat

i preskriptivně. Tento efekt nazývá efektem teorie. Například říká, že výroku o existenci dvou sociálních tříd můžeme rozumět pouze jako teorii, ve skutečnosti má však tento výrok, coby část sociální teorie svou preskriptivní rovinu. Je tedy schopen ovlivnit naše vnímání reality tak, že jej vnímáme jako reálný fakt. V konečném důsledku se budeme na sociální realitu dívat prizmatem dvou sociálních tříd [Bourdieu 1992: 170].

Věda by vedle produkování objektivních pohledů na sociální realitu měla, dle Bourdieho, především popisovat boje o výklad této reality. Měla by ukazovat prostor tohoto boje, aktéry a jejich výklady sociálního světa. Říká, že efekt teorie je o to silnější, pokud jsou prvky této teorie, skutečně obsaženy v realitě. Jinými slovy, konstituující efekt teorie je silnější pokud pojímá prvky, které sama skupina vnímá jako klasifikační a skrze které sebe samu definuje.

Zkoumání symbolické moci

Hlavní způsob, jak by měly sociální vědy zkoumat realitu, považuje Bourdieu symbolickou analýzu. Vznik jakékoli ideologie je, dle něj, vždy zároveň provázen konstitucí skupiny, jež tento pohled na svět hlásá. Tato skupina využívá danou ideologii k legitimizaci vlastního postavení. Ukazuje například, že pokud budeme zkoumat historii přeměny mýtu na náboženství, tedy konstituci náboženské ideologie, musíme zároveň zkoumat, jak se etablovala skupina, která náboženství a náboženské rituály produkovala.

Ideologii Bourdieu označuje za symbolický systém. Při každém zkoumání symbolického systému je třeba rozlišovat to, co produkuje celá skupina a to, co je v tomto systému výtvorem frakce specialistů, tedy relativně autonomního pole ve vztahu ke zbytku skupiny. Ideologie má tedy v první řadě svou strukturu a specifické funkce odvozené od sociálních podmínek, ve kterých se tyto specialisté snaží ideologii prosadit a tím získat monopol moci nad ideologií. Druhotné charakteristiky ideologie pak vycházejí z toho, jakou funkci plní tato ideologie ke zbytku skupiny. Ideologie jsou tak vždy determinovány nadvakrát, nejdříve tou skupinou, jejíž práva, postoje či názory hlásají ale také skupinou, jež tyto postoje hlásá, což vždy nemusí být ta samá skupina lidí [Bourdieu 1992: 170].

Ideologie a symbolická moc, kterou sebou každá ideologie nese, má schopnost ovlivňovat to, jak se lidé koukají na okolní svět a jak budou na základě tohoto pohledu jednat. Bude však takto fungovat, pouze pokud bude příslušnými lidmi poznána, jinými slovy, zda ji uznají za legitimní. Myšlenka se tedy stává ideologií, pouze pokud je rozpoznána jako legitimní mimo skupinu profesionálů, až potom získává schopnost mobilizovat.

Pokud se podíváme na dvojí roli ideologií a vnímáme ji v kontextu politického pole, pak ji lze označit jako nástroj na kontrolu nad neprofesionálními skupinami. Síla ideologie pak není měřena tím, nakolik odpovídá realitě, ale mírou toho, jak moc dovede mobilizovat. Jinými slovy, její síla bude měřitelná velikostí skupiny, jež tuto ideologii rozpozná. Tato skupina nemusí ani nutně s danou ideologií souhlasit i nesouhlas je forma postoje, která dovede mobilizovat [Bourdieu 1992: 172].

Politický kapitál a ideologie

Politický kapitál je forma symbolického kapitálu či autority. Jde o jistý kredit založený na rozpoznání legitimacy či víře v nositele kapitálu. Bourdieu říká, že se lze na tento kapitál také koukat jako na množství úkonu, během kterých aktér využívá síly, kterou mu posluchači dali k tomu, aby je přesvědčil, že má tuto sílu. Politik vždy bere svou sílu z důvěry, kterou mu dali lidé.

Zájmová skupina, či skupina postavená na nějaké ideologii může fungovat, pouze pokud deleguje moc jedné osobě a udělá z ní mluvčího. I když jsou členové skupiny velmi deprivovaní, nemohou sami sebe konstituovat coby jednotku, která má být vyslyšena, pokud sami sebe nepodvolí mluvčímu. Nedají někomu autoritu, aby za ně vystupoval. V církvi je to například papež. Zároveň ale probíhá i opačný děj, tedy ten, že skupinu ustanovuje právě její mluvčí. Okolí tuto skupinu vnímá skrze delegovanou autoritu jejího zástupe. Tyto dva prvky nejsou oddělitelné. Mimo to, že církev ustanovuje papežem zároveň papež ustanovuje církev. Skupina a mluvčí se vždy cyklicky potvrzují navzájem [Bourdieu 1992: 204].

V této souvislosti hovoří Bourdieu o tzv. politickém fetišismu [Bourdieu 1992: 202].

.Politickými fetiši jsou lidé, věci nebo bytosti, které vypadají, že sami od sebe mají vlastnosti, kteří v ně ostatní delegovali. Jako by vypadalo, že tento prvek je nějakou jejich objektivní

vlastností či charismatem. Jsou nositelem hodnot, které skupinu konstituují. Často jsou politickými fetiši mluvčí. Jak už bylo řečeno, nejsou tak pouze tím, kdo reprezentuje zájmy skupiny. Jsou nositelem vlastností, které v ně skupina vložila a zároveň jsou schopni díky těmto vlastnostem skupinu mobilizovat .

Tento proces delegování politické autority Bourdieu nazývá Oracle effect (věšdecký efekt) [Bourdieu 1992: 211]. Je to proces, díky kterému mluvčí může mluvit za skupinu, která jej delegovala. Tento efekt probíhá tak, že mluvčí sám potlačí svou osobnost a přijme na sebe ty hodnoty skupiny, skrze které skupina samu sebe definuje. Mluvčí se tak stane politickým fetišem. V případě církve na sebe například papež přijme identitu zástupce boha, v případě státu se může stát mluvčím veřejného zájmu občanů. Oracle effect stojí na rozdělení osobnosti mluvčího, na potlačení ega ve jménu „vyšší morální bytosti“. Z jedince se stává instituce např. Já, Francie.

Protože osoba mluvčího během Oracle effectu odkládá svou identitu a stává se nositelem hodnot, které konstituují skupinu, má tato osoba ohromnou moc vyvíjet symbolické násilí apelem na tyto původní hodnoty. Tuto moc získala tím, že ji skupina delegovala autoritu toto symbolické násilí používat. Nejčastěji se tak děje skrze pokárání, či apelem na pocit provinění vůči hodnotám. Bourdieu tvrdí, že Oracle effect je ve veřejném prostoru přítomen daleko častěji, než si to skutečně uvědomujeme. Můžeme ho nicméně dobře vysledovat, když se ve veřejných proslovech zaměříme na posun od já k my a formulace jako : *ve jménu pravdy, v zájmu pracujících, za všechny utlačované* apod. [Bourdieu 1992: 212]. Tedy vždy, když mluvčí explicitně odkládá svou osobnost a začne mluvit ve jménu skupiny a jejich zájmů, kterých jakoby se stával nositelem. Na celém Oracle effectu je nejzajímavější to, že delegát politické autority, mluvčí skupiny, si často vůbec není vědom toho, že k něčemu takovému jako je Oracle effect dochází. Není si vědom potlačení své identity, především proto, že hodnotám, pro které se stal delegátem skupiny sám věří.

Bourdieuho pohled na zkoumání právního pole

Významným příspěvkem, který osvětluje, jak Bourdieu nahlíží na právní pole, je text Mikaela Madsena *The power of the legal field: Pierre Bourdieu and the law*. Madsen se opírá o dva Bourdieuho texty, uvádí *P. Bourdieu, J.C. Chamberoden, J.C. Passeron: the Craft of sociology*, dále pak *P. Bourdieu: State nobility*. Ve svém textu se pokouší ukázat, jak lze právo a právní prostředí studovat s využitím Bourdieuho teorií a přístupů. Říká, že Bourdieuho sociologický koncept pole a symbolického kapitálu poskytuje startovní bod pro analýzu soupeřících praktik práv a právníků. Ty jsou, stejně jako jiná mocenská pole, ovlivněny pozicemi a zdroji jednotlivých hráčů v tomto prostoru.

Epistemologie a reflexivita z pohledu P. Bourdieu

Bourdieu zasazuje právo do širšího kontextu právních vztahů a sil jednotlivých subjektů, o kterých není, dle Madsena, tradičně v tomto prostředí uvažováno. Tvrdí, že právní pole vykazuje stejné charakteristiky, jako kterékoli jiné sociální pole, že je stejně strukturováno z hlediska mocenských vztahů. Při jeho zkoumání musíme do jisté míry odhlédnout od práva coby centrálního prvku právního prostředí a stejně jako u případu jiných mocenských polí, se máme soustředit na odkrytí strategií jednotlivých aktérů, které se v daném poli nacházejí.

Bourdieuho pohled na právní pole vychází ze dvou základních premis, které Madsen v dalším textu dále rozebírá a popisuje i implikace pro samotnou analýzu. Za prvé, právo je historický a sociální konstrukt vytvořený právníckými osobami. Za druhé, právo je třeba vnímat jako určitý diskurz moci, jenž slouží některým subjektům, především pak státu, k legitimizaci vlastního postavení.

Bourdieu je, dle Madsena, specifický tím, jak chápe pojem reflexivita, a to zcela odlišně než o něm uvažuje například Giddens anebo Beck [Madsen 2002: 191]. Pro Bourdieuho znamená reflexivita vědecký proces odkrývání aktérů, orientací a predispozic, které ovlivňují jejich zvyky a praktiky. Pojem symbolická moc se pak stává klíčovým prvkem v tomto procesu, neboť pomocí něho lze pochopit a analyzovat výměnu kapitolů uvnitř každého pole. Jeho

přístup ke zkoumání sociální reality již od dob spolupráce s Passeronem vykazuje, dle Madsena, dvě hlavní charakteristiky. Zároveň tyto dva principy dle něj vymezují, jak Bourdieu rozumí slovu reflexivita [Madsen 2002: 191].

Za prvé při zkoumání určitého sociálního pole musí dojít k odklonu od primárních konstruktů, které danému poli dominují. V tomto případě se jedná o právo. Výsledkem tohoto odklonu je možnost nahlédnout na sociální procesy tak, jak reálně vytvářejí pozice a strukturu daného pole.

Za druhé by se měli výzkumníci odklonit od vlastních sociologických předpokladů, které příliš striktně oddělují jednotlivé vědní obory, jako jsou antropologie, sociologie, etnologie či politologie. Tvrdí, že jednotlivé vědní obory si mohou rozkouskovat sociální realitu dle předmětu svého zkoumání, ve skutečnosti je to však umělé rozdělení, které nám nepomůže pochopit lépe sociální procesy. Je třeba se koukat na zájmy, motivy a především pak praktiky jednotlivých aktérů s většího nadhledu a nikoli úzkým pohledem jednotlivých vědních oborů. Sociální realita je mnohvrstevnatá a ze své samotné podstaty je třeba zkoumat ji interdisciplinárně.

Jak již bylo řečeno v předchozích kapitolách, Bourdieu spojuje ve své teorii pole objektivní a subjektivní struktury, výsledkem tohoto vztahu je habitus, který vytváří praktiky¹⁴. Jsou to vzorce chování, které nejsou ani čistě subjektivně determinovány ani pouze odvozeny z objektivních struktur. Tyto praktiky odpovídají sociálním pozicím uvnitř daného pole. Pole je pak místo, kde dochází k boji o pozice mezi jednotlivými aktéry na základě jejich kapitálu. Pokud chceme tedy pochopit strukturu, sociální pozice a vztahy daného pole, musíme primárně zkoumat právě praktiky jednotlivých aktérů v daném poli [Madsen 2002: 193].

Pole samotné je díky vnitřním bojům o pozice dynamické prostředí, struktura vztahů se stále mění. Tento boj zároveň samotné pole udržuje, umožňuje mu existenci a umožňuje také jeho změnu. Jakákoli transformace pole vychází vždy z tohoto boje jednotlivých aktérů. Pro pochopení pole a jeho hranic je třeba uvnitř každého pole odhalit ty síly, které se snaží dané pole definovat a redefinovat. Nesmíme však zapomínat, že pole není nějaký jasně ohraničený

---

¹⁴ Praktiky – v anglickém textu practices.

system, jeho hranice jsou často jen hypotetické a spíše než hranice je možné mluvit o prostoru, který má rozhraní s prostory jinými.

Klíčovým prvkem pro pochopení dějů uvnitř pole je symbolická moc, která má schopnost měnit sociální realitu tím, že ji pojmenovává, produkuje kategorie vnímání, hodnocení a klasifikace.

Pohled na stát, právo a právní pole

Bourdieu při zkoumání právního pole označuje několik klíčových aktérů či subjektů, kteří tomuto poli dominují. Prvním z těchto subjektů je stát, dále jsou to právníci, právnické fakulty a mezinárodní instituce a korporace.

Bourdieu nahlíží na stát jako na politickou entitu, která úspěšně disponuje monopolem na legitimní fyzické a symbolické násilí ve vztahu k určitému teritoriu a obyvatelstvu. Tento pohled navazuje na Webera, Bourdieu však ještě přidává pojem symbolické násilí, který je z pohledu Madsena klíčový. Tvrdí, že pokud chceme zkoumat fungování státu, musíme v první řadě zkoumat symbolickou moc ovlivňující mentální struktury občanů tak, že tuto moc či násilí vnímají jako přirozené. Stát zkrátka není čistě vládnoucí třídou či řadou institucí, je především arénou, kde probíhá boj o dominantní principy legitimizace a on v tomto boji drží monopol.

Abychom plně pochopili právní pole, je třeba osvětlit vztah státu k jiným subjektům, v první řadě k právu samotnému a také právníkům. Institucionálně se moderní evropský stát vyvinul okolo několika centrálních institucí. Byla to policie, právní systém, finanční systém a daně.

Klíčovou roli zde hrály následující procesy institucionalizace práva a justifikace. Jednalo se o vývoj moderního práva a především pak zrod koherentní skupiny právníků coby centrálních aktérů v administrativě moderního státu. Objevuje se takzvaný právní kapitál (juridical capital), který vzniká ze symbolického kapitálu, který byl kodifikován do litery zákona. Vzniká spolu s institucionalizací státu [Madsen 2002: 197].

Právnické fakulty se v tomto vývoji postupně stávaly klíčovým a také stále více autonomním aktérem. Byly velmi propojené se zrodem a fungováním státu tím, že vychovávaly státní právníckou elitu. Také zároveň tyto instituce z řad svých absolventů vybíraly a delegovaly do významných pozic ve státním aparátu a veřejné správě pomocí přidělování diplomů. Právnické fakulty tak postupně tím, jak se stát více a více institucionalizoval, učinily svou pozici nenahraditelnou, nezrušitelnou a především pak samu sebe legitimizující a udržující při životě.

Dále se Madsen zamýšlí na specifickém vztahu práva a státu v USA ve srovnání s Evropou. Tvrdí, že ve Spojených státech jsou hranice mezi právem a státem daleko méně explicitní. Na základě historické tradice vzniku Spojených států amerických má americké právní pole daleko menší potřebu odlišovat sama sebe od státu. Američtí právníci se stávají politiky i byznismeny, což v Evropě v zásadě neprobíhá. Madsen tvrdí, že na základě odlišných historických vývoju v USA a u Evropských států jsme svědky zásadní odlišnosti ve vztahu státu a právního pole. Zatímco právní pole v USA je zdrojem legitimacy pro stát, v Evropě naopak stát legitimizuje právní pole [Madsen 2002: 198].

V dalším textu Madsen popisuje Bourdieho přístup k právníkům, vybízí především k opatrnosti. Upozorňuje na to, že pokud u jakékoli profesní skupiny přijmeme ty charakteristiky, jež o sobě hlásá a kterými sebe samu deklaruje, za dané, je možné že se nevědomky podrobíme symbolickému násilí, které tato skupina uplatňuje. Naopak, je vždy třeba hledět na tuto skupinu ve vztahu k jejímu sociálnímu původu, k ambicím, které v daném prostoru má. Je třeba osvětlovat, jakým způsobem byla tato skupina formována, jaké jsou její vnitřní způsoby klasifikace a distribuce moci a především pak její strategie. Osvětlení všech těchto aspektů může přispět k dosažení reflexivní sociologie, tak, jak ji chápe Bourdieu.

Profesní skupina právníků však často, byť nevědomky, k uzavřenosti právního pole přispívá. Profesionalizace právníků v univerzitním prostředí probíhá ruku v ruce s produkcí právního vědění. Hlasateli a interprety tohoto vědění se opět stávají právníci. Vzniká tak sociální konstrukt - právo, které si svými hlasateli udržuje vlastní autonomii. Celý proces je ještě umocněn tím, jak právo dohlíží na ostatní oblasti lidské činnosti a tím zamezuje průniku mezi jinými poli a poli právním.

Právní pole, stejně jako pole jiná, uzavřené ve skutečnosti není. Zdání neproniknutelnosti a uzavřenosti je, dle Bourdieuho, do velké míry iluzorní. Velkou měrou za touto iluzí stojí profesionalizovaný právní jazyk, který vytváří speciální prostor, ve kterém jsou znovu všechny sociální záležitosti řešeny právem. Tento fakt je umožněn díky třem následujícím procesům.

Prvním z nich je přivlastňovací efekt (appropriation effect) právního jazyka. Jedná se o způsob jakým jsou prvky běžného jazyka transformovány do právního jazyka, tak, že mu v konečném důsledku rozumí pouze specializovaná skupina právníků.

Dále v prostoru právního pole probíhá univerzalizující efekt (universalisation effect), který je vytvářen tím, jak právní jazyk vyjadřuje obecnost práva ve vztahu ke všeobecně uznávaným hodnotám. Neutrálním způsobem vyjadřuje hodnoty a postoje, které ze své podstaty neutrální nejsou. To budí zdání, že zde existuje nějaký etický konsensus nad sdílenými společenskými hodnotami. Tento efekt nechává jen malý prostor k nějakým individuálním variantám ve výkladu práva konkrétními aktéry.

Zároveň zde probíhá neutralizující efekt (neutralisation effect), který budí zdání neutrality užíváním neosobních gramatických konstrukcí.

Mezinárodní rozměr právního pole

Právníci coby státní experti vždy hráli významnou roli v reprezentování státních zájmu na poli mezinárodních vztahů. Postupně se dostávali do politických i významných obchodních pozic. Tím se také právníci ze západních zemí etablovali coby klíčoví hráči v procesu globalizace. Dle Madsena se často stali hlasateli liberálních teorií a lidských práv.

Mezinárodní aréna je tak svým způsobem pole, kde se setkávají aktéři, kteří se snaží maximalizovat v interakci své zisky, maximalizovat svůj symbolický kapitál. Jedná se o státy, které soupeří v tom, kdo bude mít dominantní postavení v ustanovení mezinárodní ideologie a tím legitimizuje své chování v mezinárodním prostoru. Madsen tvrdí, že ve světle Bourdieho teorií, bychom pak právníky na mezinárodní úrovni, díky své historicky úzké vazbě na národní státy, měli vnímat jako mluvčí jednotlivých národních strategií. Raději tedy než hlásat

zánik národního státu bychom měli zkoumat nové strategie, jimiž státy bojují o své postavení na mezinárodní úrovni. Tento boj probíhá skrze soutěž dominantních morálních hodnot, definic a rozdílných rétorik legitimizace, které se státy snaží prosadit jako univerzální. K tomuto procesu přispívá ještě velkou měrou nárůst mezinárodních organizací a korporací, které se této soutěže o definování univerzálních hodnot také účastní.

V této soutěži mnoho hráčů tvrdí, že právě oni jsou praví nositelé hodnot mezinárodního trhu nebo mezinárodní občanské společnosti. Tento fakt ve skutečnosti, dle Madsena, funguje do jisté míry jako sebenaplňující se proroctví. Zároveň celý proces výrazně podporuje proces globalizace. Při zkoumání mezinárodního prostoru lidských práv bychom si měli být této skutečnosti vědomi a nepřijímat dogmaticky teorie o globalizaci, lidských právech či mezinárodní občanské společnosti. Vždy bychom se měli primárně podívat na to, kdo a z jaké pozice tyto hodnoty hlásá, jaké postavení se tím snaží legitimizovat, jaké zdroje při tom mobilizuje a jaké nástroje používá.

Stát, právo, právníci a mezinárodní instituce jsou tedy klíčovými hráči, které Madsen, nachází v právní poli, když hledá způsob, jak je zkoumat Bourdieho perspektivou. Jednotlivé strategie těchto aktérů jsou pak startovním bodem pro analýzu jejich symbolických kapitálů. Boj o maximalizaci symbolických kapitálů probíhá zejména skrze boj o univerzální definice a hodnoty spojené s mezinárodním prostředím. Během této analýzy nesmíme zapomenout, že právní pole se chová jako kterékoli jiné pole a tudíž že právníci a právo samotné jsou jak produktem, tak nástrojem sil v tomto poli.

Analýza

Cílem mé práce je ozřejmit mechanismus legitimizace v lidskoprávním diskurzu. V následující kapitole nejdříve vysvětlím, jakým způsobem jsem se tento proces rozhodla zkoumat, po té provedu samotnou analýzu a v závěru kapitoly pak shrnu hlavní zjištění, která z mé analýzy plynou.

Metodologická a epistemologická východiska

Při zkoumání oblastí lidských práv jsem se rozhodla využít teorii pole a především pak koncept symbolické moci a symbolické nadvlády P. Bourdieuho. Domnívám se, že poskytují komplexní a smysluplný nástroj k uchopení jakékoli oblasti lidské činnosti z hlediska mocenských vztahů. Vedle teorie P. Bourdieu jsem dále vycházela z článku M. Madsena, který rozpracovává způsoby, jak použít Bourdieho teorie při samotném výzkumu právního pole. Nejdříve vysvětlím, jak a proč jsem tyto dva zdroje použila pro samotnou analýzu.

Bourdieu upozorňuje na to, že právní pole je vytvářeno stejným způsobem jako kterékoli jiné mocenské pole. Je charakterizováno strukturou mocenských vztahů, které závisí na sociálních pozicích jednotlivých aktérů. Při analýze tohoto pole si musíme především všimnout mocenských vztahů, které v daném poli existují. Na pozadí interakce, která je na první pohled zcela zřejmá probíhá interakce symbolická, která se týká mocenských postavení jednotlivých aktérů. Mezi aktéry v každém prostoru probíhá často neuvědomovaný boj o to, kdo v daném prostoru získá nadvládu. Kdo zaujme dominantní postavení a bude moci definovat sociální realitu.

Každý sociální aktér se snaží mít moc nad pojmenováním reality a tím ovlivňovat sociální svět. Na základě pojmenování sociální reality je schopen ostatním vštěpit úhel pohledu, který mu vyhovuje, akcentuje ty prvky, ve kterých je daný sám o sobě silný a tím se dostane do lepšího postavení. Čím vyšší sociální pozici tento aktér má, tím spíše bude jeho světonázor přijat, protože bude nahlížen jako hodnotnější. Pravděpodobnost toho, že tohoto aktéra budou ostatní poslouchat a že jeho pohled přijmou za svůj přímo závisí na jeho symbolickém kapitálu, na tom jakou prestiž mu ostatní přisuzují.

Jak jsem již uvedla autorita, čili symbolická nadvláda, stojí na uznání od těch, kteří jsou dané autoritě podřízeni. Aby uznání mohlo proběhnout, je nutné, aby autorita byla rozpoznána. Je potřeba, aby ostatní aktéři byli schopni rozpoznat prvky, které vytvářejí symbolický kapitál dané autority, aby přijali způsob distribuce symbolického kapitálu za svůj.

Druhá rovina symbolické nadvlády je emocionální. Bourdieu ve svých textech popisuje symbolickou nadvládu jako vztah uznání. Ten je vždy provázen afektivní rovinou, která zakrývá samotnou dominanci a submisi. Podřízení aktéři k určité autoritě vzhlížejí, na základě toho, že uznávají hodnoty, na kterých je daná autorita postavena. Hierarchie uznávaných hodnot je výsledkem socializace. Aby tedy došlo k uznání symbolické nadvlády, je třeba, aby habitusy aktérů byly socializovány s ohledem k určitým hodnotám.

Politická autorita, jakožto forma symbolického kapitálu, je měřitelná velikostí skupiny, kterou dovede mobilizovat. Skupinu mobilizuje to, že rozpozná danou autoritu a buď se jí podřídí, anebo se vůči ní vymezí. Nejlepší cestou zajištění si politické autority do budoucna je tedy zaměření se na socializaci aktérů, kteří se v daném poli nacházejí. Tímto způsobem lze ovlivnit, aby v budoucnu, až se setkají s nějakým činem ve veřejném prostoru, který se bude vztahovat k určitým hodnotám, dané hodnoty rozpoznají a zaujmou k nim jasný postoj. V této kapitole se snažím konkrétně osvětlit způsoby, jak probíhá socializace k určitým hodnotám za účelem zajištění si politické autority do budoucna.

Právní a lidskoprávní pole

Madsen a Bourdieu se dále zaobírají vztahy aktérů uvnitř právního pole. Ačkoli se právní a lidskoprávní pole do velké míry podobají, domnívám se, že pole lidských práv vykazuje také některá specifika. Z tohoto důvodu jsem se snažila odpovědět nejdříve na otázku, jaké specifické subjekty a aspekty se v poli lidských práv vyskytují a jaké odlišné charakteristiky toto pole vykazuje.

První a zřejmá shodná charakteristika s polem právním je pozice práva coby centrálního sociálního konstruktů celého pole. Jak v právním tak lidskoprávním poli hrají právníci významnou roli tvůrců tohoto produktu. Tato profesní skupina stála jak u kodifikace práva, tak u sepsání Deklarace lidských práv. Madsen tvrdí, že právníci jsou také hlavní hlasatelé

práva, které používají k legitimizaci vlastní existence. Jak jsem již uvedla, významně jim k tomu napomáhá specifická právní jazyka, který svou speciální strukturou a použitými výrazy budí zdání univerzality a neutrality a činí proces legitimizace právníků skrze právo méně pozorovatelným.

Domnívám se, že pole lidských práv vykazuje v tomto ohledu jisté odlišnosti. Deklarace lidských práv zde stále figuruje jako centrální konstrukt pole, ke kterému se ostatní subjekty vztahují, nicméně už jazyk, kterým je dokument napsán je trochu odlišný. Deklarace lidských práv je více než právním jazykem sepsána v podobě určitých prohlášení, tvrzení a doporučení.

Všichni lidé rodí se svobodní a sobě rovní co do důstojnosti a práv. Jsou nadáni rozumem a svědomím a mají spolu jednat v duchu bratrství (Všeobecná deklarace lidských práv, čl. 1).

Celý text je formulován obecněji, s apelem především na hodnoty, vykazuje méně prvků, které Madsen popisuje u právního jazyka.

Každý má právo na takovou životní úroveň, která by byla s to zajistit jeho zdraví a blahobyt i zdraví a blahobyt jeho rodiny, počítajíc v to zejména výživu, šatstvo, byt a lékařskou péči, jakož i nezbytná sociální opatření, má právo na zabezpečení v nezaměstnanosti, v nemoci, při nezpůsobilosti k práci, při ovdovění, ve stáří nebo v ostatních případech ztráty výdělečných možností, nastalé v důsledku okolností nezávislých na jeho vůli (Všeobecná deklarace lidských práv, čl. 26).

Stručně řečeno listina lidských práv a svobod je především vyjádřením sdílených hodnot a doporučených cest k dosažení těchto ideálů.

Ačkoli tedy u zrodu deklarace lidských práv stáli právníci, postupně se, dle mého názoru, jejich hlavními hlasateli stali jiní aktéři, a to především nevládní, často nadnárodní organizace jako jsou například OSN či Amnesty international. Svědčí o tom například ohromný nárůst lidskoprávních organizací od sedmdesátých let a jejich zvyšující se popularita. Tyto organizace jsou subjekty, které staví svou legitimizaci na odlišných prvcích než profesní skupina právníků, idealistický tón deklarace je pro ně mnohem příhodnější. Ve své analýze jsem se z toho důvodu rozhodla zaměřit na to, jak konkrétně tyto lidskoprávní organizace získávají své specifické postavení, jakým způsobem legitimizují svou pozici, jak k tomu využívají deklaraci lidských práv, či lidskoprávní koncept, který se od této listiny odvíjí.

Lidskoprávní pole, tak jak jej chápu já, je pole vytvořené okolo centrální dokumentu, kterou je Všeobecná deklarace lidských práv a svobod. V tomto poli se nacházejí aktéři, kteří soupeří o symbolickou nadvládu a tím o dominantní postavení v daném poli.

Prvními aktéry v tomto poli jsou právníci se zaměřením na lidská práva a mezinárodní vztahy. Tato skupina aktérů se snaží o to, aby si právní rovinu dokumentu co nejvíce přivlastnila, aby se mohla stát jejími hlavními hlasateli a bezvýhradnými interprety. Právníci často zastupují skupiny lidí, jímž jsou lidská práva upírána, stávají se tak mluvčími, utlačovaných skupin. Je jim delegována jejich moc a jejich hlas.

Druhými aktéry v daném poli jsou státy, státní instituce a orgány, které se podpisem Všeobecné deklarace lidských práv zavázaly k tomu, že na jejich území budou lidská práva dodržována. Tento závazek je na jednu stranu činí zranitelnými, pokud lidská práva porušují. Ale také svým podpisem státy získávají moc nad jinými státy tím, že je obviní z nedodržování lidských práv. Proti danému státu mohou vystoupit jak jiné státy, tak právníci, nevládní organizace či samotní občané. Míra dodržování lidských práv na daném území se tak stává projevem prestiže či autority daného státu, je věcí symbolického kapitálu.

Třetími aktéry v daném poli jsou nevládní organizace. Tyto organizace často působí jako hlídací pes států, upozorňují na porušování lidských práv, vytvářejí nátlaky na politiky, někdy ve své činnosti využívají právníky, často ale také vytvářejí kampaně samostatně. Tyto nevládní organizace jednájí za utlačované osoby, snaží se, aby jejich mandát byl co nejvíce spojen s delegovanou mocí, kterou jim daly skupiny, jímž jsou lidská práva upírána.

Čtvrtou skupinou, kterou bych rozdělila na dvě části, je skupina občanů. Jednu část tvoří lidé, kterým jsou na základě různých důvodů lidská práva odpírána. Ve velké míře se jedná o osoby třetího světa, není tomu však rozhodně bez výjimky, i v euro-americkém prostoru dochází k porušování lidských práv. Tuto skupinu často tvoří osoby znevýhodněné na základě věku, pohlaví, etnického původu, náboženství či sexuální orientace. Tyto skupiny se snaží aby jim byla lidská práva přiznána. Aby jejich požadavky byly vyslyšeny, musí svůj hlas delegovat v nějakého mluvčího. Někdy se tato osoba ustanoví z vlastních řad utlačované skupiny, častěji však dochází k tomu, že tyto skupiny zastupují mluvčí, kteří z původního prostředí nepocházejí. Těmito mluvčími se mohou stát vládní organizace, státy, skupiny právníků i nevládní organizace. Jak je patrné, pozice mluvčího je post, který v sobě

koncentruje moc utlačované skupiny, to poskytuje mluvčím veliký symbolický kapitál. Z toho dochází mezi subjekty o zmíněnými subjekty boj o daný post mluvčího.

Druhou část skupiny tvoří občané, kterým nejsou lidská práva upírána, naopak mají zdroje, kterými mohou dodržování lidských práv významně ovlivnit. Tito lidé představují pomyslnou záchranu pro utlačovanou skupinu, ale tato záchrana či pomoc může proběhnout pouze pokud se tato část občanů rozhodne mluvčí utlačované skupiny vyslyšet a podpořit je zdroji, kterými disponuje. Zdroje tvoří jak finanční prostředky, tak politická podpora subjektům, které se o dodržování lidských práv zasazují. Tato podpora samozřejmě souvisí s přiznáním symbolického kapitálu.

Jak je tedy patrné, mezi skupinou utlačovaných a neutlačovaných občanů existuje post zprostředkovatele. Tento zprostředkovatel je delegovanou autoritou utlačovaných a tím koncentruje velký objem symbolického kapitálu. Z toho důvodu se vícero aktérů snaží aby byli uznáni jako platní mluvčí a mohli disponovat daným kapitálem.

Reflexivita

Jak jsem již uvedla v předchozím textu, chápe Bourdieu reflexivitu sociologie ve dvou rovinách. První rovinou je apel na odklon od primárních sociálních konstruktů, které danému poli dominují. Tím můžeme odhalit strategie, které jednotlivé subjekty v rámci daného pole vyvíjejí. V případě lidskoprávního pole je tedy tímto konstruktem samotná deklarace lidských práv a lidskoprávní koncept. Popisem procesů probíhajících na pozadí něčeho tak společensky významného jako je otázka dodržování lidských práv, nechci fakt, že lidé na světě trpí, jakkoli zlehčovat. Pouze jsem si za účelem porozumění vztahů aktérů v daném poli dovolila odklonit se od klíčové otázky celé problematiky, kterou dodržování lidských práv bezesporu je.

Za druhé, Bourdieu doporučuje, aby se výzkumníci odpoutali od svých sociologických předpokladů a snažili se celou problematiku vnímat interdisciplinárně a z širší perspektivy. Domnívám se, že samotná oblast lidských práv je velmi interdisciplinární, stojí na pomezí práva, politologie, mezinárodních vztahů a sociologie. Právo je třeba vnímat jako určitý diskurz moci, který slouží určitým subjektům k vlastní legitimizaci. Oblastí výzkumu by tedy měly být symbolické vztahy v daném poli. Tedy vztahy vznikající symbolickou interakcí,

kteře vytvářejí vztahy dominance a submise na základě symbolické nadvlády. Bourdieu tvrdí, že je třeba pozorovat zájmy, motivy a praktiky, od kterých se odvíjí strategie aktérů v daném poli.

Na základě těchto dvou premis jsme se rozhodla analyzovat konkrétní praktiky jednoho subjektu v daném poli a osvětlit, jakým způsobem využívá konceptu lidských práv k vlastní legitimizaci. Konkrétně jsem se ve své analýze zaměřila na to, pomocí jakých symbolických vztahů a jakých konkrétních praktik dochází k legitimizaci symbolické nadvlády u nevládní organizace nad občany, v tomto případě učiteli a studenty

Příručka

Na základě specifického postavení lidskoprávních organizací ve vztahu k deklaraci lidských práv, jsem si za zkoumaný subjekt vybrala lidskoprávní organizaci Člověk v tísni ops. Nicméně, chci podotknout, že mi v mé práci nejde konkrétně o tuto organizaci, či její jedinečnou činnost, mým cílem je popsat mechanismus legitimizace. Příručku, kterou analyzuji považuji za vhodný ukázkový příklad daného procesu.

Organizace Člověk v tísni vydala v roce 2008 příručku *Bohouš a Dáša za lidská práva*. Tato publikace má sloužit učitelům jako učební pomůcka, studijní materiál a zdroj učebních postupů a aktivit pro výuku lidských práv na středních školách. Příručka je koncipována ve třech rovinách, které jsou odlišné svým jazykem, úrovní předávaných znalostí i cílovou skupinou.

První rovinou jsou samotné texty věnující se jednotlivým kapitolám z oblasti lidských práv. Tyto texty mají dle pokynu v příručce sloužit k tomu, aby učitelé, byť se danou problematikou nezabývají, získali základní a přehledné informace a mohli se o ně opřít ve výukových lekcích. Některé z textů slouží také jako učební materiál pro žáky, do textů jsou občas vloženy i statistiky či fakta z oblasti lidských práv. Druhou rovinou jsou zpracované návody k lekcím na jednotlivá témata. Součástí každé kapitoly je popis ukázkové vyučovací hodiny, kterou může učitel použít pro výuku dané látky. Z příručky jsem vybrala čtyři aktivity, jejichž přesný popis přikládám jako přílohu.

Třetí rovinou příručky jsou komiksy, které se objevují v každé kapitole. V těchto komiksech vystupují dvě postavy Bohouš a Dáša, kteří jsou přibližně ve věku středoškolských studentů. V každé kapitole je nakreslený jeden příběh související s daným tématem kapitoly. Jazyk i styl komiksu je laděný tak, aby se co nejvíce přibližoval charakteristikám studentů.

V každé ze tří rovin příručky probíhá na pozadí předávaného učiva určitá symbolická interakce, tedy interakce stojící na uznání vztahů symbolické nadvlády. Tato interakce by se také dala nazvat jako určité předávané poselství. Tímto poselstvím jsou v první řadě hodnoty a postoje k sociální spravedlnosti. Daná organizace se snaží prezentovat jako subjekt, který podporuje sociální spravedlnost tím, že zprostředkovává hlas utlačených a nevyslyšených. Na základě toho jí má být přisouzen dostatečný objem symbolického kapitálu. Tím se zároveň zamezí ostatním subjektům, kteří soupeří o post mluvčího, aby získali přístup k tomuto zdroji symbolického kapitálu.

Pro účely analýzy symbolických vztahů jsem si vybrala popis lekcí, protože v nich dochází hned k dvojitému kódování obsahů. Prvním je kódování interakce mezi autory příručky a učitelem, druhou rovinou, je pak interakce mezi učitelem a žáky. Každá aktivita se návodným způsobem vyrovnává s tímto dvojitým překladem. Tento fakt mi pro analýzu přijde nejzajímavější.

Aktivity

Pro analýzu jsem vybrala čtyři ukázkové lekce, které dle mého názoru zastupují možnou šíři aktivit v příručce. Jejich obsah jsme se pokusila shrnout v následujících odstavcích, nicméně přesný popis aktivit přikládám jako přílohu.

Stejná práva pro každého?

Lekce č. 1

První lekce se zabývá tématem diskriminace. Jejím cílem je, aby si studenti odpověděli na otázku, co je to diskriminace, zjistili, že má různé projevy, a aby o diskriminaci diskutovali. Samotná lekce probíhá tak, že po brainstormingu na téma diskriminace si studenti vytáhnou papírek s různým popisem situací. Učitel má připraveno deset kartiček s popisem situací, kdy každá nějakým způsobem pojímá téma diskriminace ať už z náboženského, genderového či

věkového hlediska. Studenti danou scénku nacvičí a sehrají ostatním. Poté, co proběhne sehraška všech deseti scének, je studentům rozdána tabulka, do které mají označit, zda se s nějakou diskriminací setkali ve svém životě a jaký byl důvod této diskriminace.

Válka nezná pravidla

lekce č. 2

Během druhé lekce se studenti nejdříve dozvídají statistiky o porušování lidských práv během světových válečných konfliktů. Dále si po skupinkách prostudují texty na témata mezinárodního humanitárního práva, lidských práv a mezinárodního trestního práva. Po tom, co tyto texty nastudují ostatním referují o tom, co se z textů dozvěděli. Nakonec pomocí metody volného psaní vytvářejí text o tom, zda je možné během válečných konfliktů zabránit porušování lidských práv. Dobrovolníci z řad studentů jsou vyzváni, aby text ostatním přečetli.

Zasáhnout či ne?

Lekce č. 3

Cílem třetí lekce je, aby se studenti dozvěděli, co je ochrana lidských práv mimo území státu, analyzovali příklad humanitární intervence a získali postoj k zásahu vně svého státu. Studenti nejdříve diskutují na téma mezinárodní intervence, učitel je v příručce vybízen k tomu, aby kladl provokativní otázky. Po té učitel vysvětlí žákům problematiku humanitární intervence, především pak dilema státní suverenity versus ochrany lidských práv. Studentům je odvysílána část filmu hotel Rwanda, která názorným způsobem pojímá téma porušování lidských práv na základě etnického původu, a potřebu intervence ze Strany OSN. Po shlédnutí části tohoto filmu jsou studenti rozděleni do dvou skupin, kdy jedna zastává názor pro mezinárodní intervenci v případě porušování lidských práv a druhá pak zastává názor proti. Takto studenti diskutují ve třech kolech. Po posledním kole jsou opět vyzváni, aby metodou volného psaní vytvořili text, který rozvíjí větu: *Myslím, že mezinárodní společenství má/nemá právo zasáhnout v případě vzniku humanitární krize na území daného státu, protože...*

Co (z)může jedinec?

Lekce (projekt) č. 4

Poslední lekce se zabývá osobnostmi, které působí v oblasti lidských práv. Spíše než o jednu vyučovací hodinu se jedná o delší projekt, který lze rozdělit do dílčích aktivit. Snaží se

studentům ukázat, že i jedinec může hrát svou významnou roli a může mnohé dokázat. Projekt začíná tak, že studenti napíší esej o charakteristikách člověka, který se věnuje lidským právům. Po té spolu s ostatními studenty sepisují v jakých charakteristikách se shodli. To slouží jako výchozí bod do diskuze o světově významných bojovnících za lidská práva a oceněních, která se v této oblasti udělují.

V druhé části projektu jsou studenti vyzváni, aby si na základě informací z internetu připravili prezentaci, v níž představí jednoho významného bojovníka za lidská práva. Zároveň studenti spolu s touto prezentací uspořádají soutěž Cena třídy, kde se shodnou na tom, která prezentace byla nejlepší a kdo by měl být vyhlášen nejvýznamnějším bojovníkem za lidská práva.

Po té, co tato soutěž proběhne a je udělena cena, následuje třetí fáze projektu. Studenti jsou vyzváni k tomu, aby vymysleli, jak se jejich třída může zapojit do podpory lidských práv. Tuto akci za pomoci svého učitele posléze realizují.

Analýza aktivit

Struktura všech čtyř lekcí se odvíjí podobným způsobem. V úvodním úkolu je žákům předloženo téma lekce, ale je jim ponechán prostor, aby si téma mohli sami pro sebe ujasnit či zpracovat.

U lekce č. 1 a 3 je tímto otvíracím mechanismem brainstorming, u lekce č. 4 je to úkol napsat esej.

Zadejte studentům napsat krátký esej, ve kterém se budou zamýšlet nad charakteristikou člověka, který se zapojuje do aktivit na podporu lidských práv.(...). Zeptejte se všech, jaké společné vlastnosti pro bojovníky za lidská práva našli. Uváděné charakteristiky zapisujte na tabuli a diskutujte nad nimi. (lekce č. 4)

Jak je patrné, způsob zadání aktivity je v zásadě nehodnotící. Podobným způsobem je zadána i aktivita brainstormingu, kdy mají studenti říkat asociace na dané téma, učitel je pouze zapisuje na tabuli bez jakéhokoli hodnocení. Toto úvodní zadání, především pak záměrná absence hodnocení, dle mého názoru vytváří dojem otevřené diskuze, možné plurality hodnot

a postojů pro další aktivity. Slouží k ujištění, že v následné hodině mohou studenti přijít s jakoukoli odpovědí a ta bude považována za legitimní.

Po tomto prvním zadání následuje u všech lekcí aktivita, která v plné míře konfrontuje studenty s danou problematikou. Ve všech čtyřech případech je zvolen takový typ aktivity, který u studentů vyvolá emoce.

V posledních .....letech vypuklo na světě více než ....ozbrojených konfliktů, zemřelo více než .....milionů ..... většinou žen a dětí. Více než .....milionů lidí bylo připraveno o svá práva, majetek a lidskou důstojnost. Většina těchto obětí byla jednoduše zapomenuta a jen hrstka .....byla postavena před .....(lekce č. 2)

Aktivita vždy nějakým způsobem pracuje s postojem a vnímáním pocitu spravedlnosti celé situace, příklad ukazuje aktivita s doplňováním slov. U této lekce jsou emoce vyvolány konfrontací s fakty a statistikami o počtu obětí během válečných konfliktů. Studenti doplňují do textu s mezerami správné zadání, přitom nakládají s čísly zabitých civilistů během různých konfliktů

U jiné lekce je touto aktivitou hraní scének, které vzbuzuje u žáků emoce ze dvou důvodů. Prvním je emoce spojená s tím, že sehrávají scénku před ostatními žáky. Tato emoce může být dle mého názoru kladná i záporná podle ostychu každého jedince, domnívám se však, že alespoň nějaká afektivní reakce vždy nastane.

Druhým zdrojem emocí je fakt, že student hraje někoho, kdo je diskriminován, či diskriminuje, zadání scének jsou například:

Žena, na kterou nikdy nebyla podána žádná stížnost dostane výpověď z práce ve školní družině poté, co se kolegyni svěřila, že je lezba

či

Hospodský odmítne obsloužit romského studenta (lekce č.1).

V třetí lekci je do výuky zařazen film Hotel Rwanda, který obsahuje silné emocionální záběry rwandské genocidy. Hlavní postavou filmu je mladý muž, správce hotelu, který během krvavých bojů mezi Hutuy a Tutsii poskytuje azyl velké části civilního obyvatelstva. Je v ohrožení a čeká na pomoc OSN, která je jedinou spásou pro něj i jeho schovance.

Ve čtvrté lekci je pak zase emocionálním spouštěčem prvek soutěže.

Řekněte jim (studentům, poznámka Z.A.), ať si vyberou jednoho člověka aktivního v boji za lidská práva. (...) Sami si zvolí formu, jakou chtějí svého hrdinu/hrdinku prezentovat – např. plakát, powerpointová prezentace, koláž, báseň. Současně je upozorněte, že spolu s prezentací proběhne soutěž Cena třídy, při níž jednomu z vybraných kandidátů udělí ocenění. Je tudíž třeba dobře si připravit argumenty, proč právě tento zvolený hrdina má získat ocenění (lekce č. 4)

Takové zadání přiměje studenty k tomu, aby při obhajobě svého bojovníka za lidská práva byli co nejnynalézavější, aby zjistili co nejvíce z jeho života a aktivit a aby se snažili ostatní co nejvíce přesvědčit o kvalitách svého kandidáta.

Druhá fáze aktivit vstupuje do prostoru s možnými pluralitními hodnotami a předkládá jasnou hierarchii hodnot, které upevňuje emocionálním prožitkem. Učitel zastupující organizaci vtiskuje jasná klasifikační měřítka, v symbolické rovině probíhá obhajoba postavení autority. Ta předkládá hodnoty, kvůli kterým má být uznána jako autorita, především jsou to hodnoty sociální spravedlnosti a s ní spojené emoce křivdy a útisku. Lidskoprávní organizace ústy učitelů říká, že na světě se páchá mnoho zlého a ukazuje žákům, že o tom možná doposud nevěděli, ale nyní se pomocí lidskoprávních organizací mohou dozvědět o všech těchto křivdách. Nejenom, že tyto subjekty studentům zprostředkují pravdivé informace o utlačovaných lidech, také jim ukáží, jak je možné s touto nespravedlností něco dělat. Organizace se snaží co nejvíce upevnit představu, že ona je mluvčím utlačovaných, aby v boji o tuto pozici zamezila přístupu ostatních soupeřů.

Po aktivitě, která různými konfrontačními způsoby vyvolává emoce, následuje ve všech lekcích aktivita, která nechává emoce vyvětrat a znovu usadit. Dochází k potvrzení těch hodnot a emocí, na které byla zaměřena předchozí aktivita. U lekce č. 2 je toho dosaženo tím, že se studenti po zážitku sesednou do skupinek a tam si vzájemně zkonzultují a poreferují o tom, co se každý za sebe dozvěděl. Tím se vzájemně utvrdí ve svém přesvědčení. Následuje metoda volného psaní (lekce 2 a 3), která opět nechává usadit získané dojmy.

*Metodou volného psaní (3-5 minut) studenti odpovídají na otázku:
Porušování lidských práv v průběhu konfliktu lze/nelze zabránit.....*

Pravidla volného psaní:

- a) Položte tužku na papír a pište.
- b) Během psaní se již nevracejte k tomu, co jste napsali, nic neopravujte, nevylepšujte.
- c) Nemyslete na pravopis ani na stylistiku, na případné opravy bude dost času později.
- d) Když vás k tématu nic nenapadá, napište klidně to, co vás v danou chvíli napadne. Když budete mít své téma na paměti, uvidíte, že vás za chvíli k němu něco napadne.
- e) Využijte celý vymezený čas, i když se vám zdá, že už opravdu k tématu nic nemáte co dodat, piště pořád dál, dokud neuplyne stanovený čas.

Nechte dobrovolníky jejich názory přečíst (lekce č. 2).

Studenti tak mají prostor, aby si hodnoty a s nimi spojené emoce nějakým způsobem znovu vnitřně uspořádali. Celé zadání opět vytváří dojem, že jakákoli reakce na daný prožitek je možná. Tím, že na konci volného psaní jsou dobrovolníci vyzváni k tomu, aby přečetli svůj text, je nicméně podporován fakt, že se přihlásí pouze ti, kteří se o sobě domnívají, že celou věc pochopili správným způsobem. Při veřejném přečtení je tento fakt znovu potvrzen. Znovu tedy dojde k veřejné proklamaci žádaných hodnot a poselství, které bylo na pozadí celé lekce upevňováno. Tedy k uznání autority dané organizace.

Uspořádejte se studenty ve třídě soutěž Cena třídy (...) Zvolení advokáti za každou skupinu budou obhajovat svého kandidáta a prosazovat pro něj udělení ceny. Soutěž může proběhnout i v několika kolech po vzoru známých reality show. (...) Závěrem vyzvěte studenty, aby navrhli, jakým způsobem by se jejich třída mohla zapojit do podpory lidských práv. Společně se dohodněte na akci, kterou společně zorganizujete (lekce č. 4).

V závěru této lekce jsou po proběhlé soutěži studenti vyzváni, aby vymysleli projekt který se týká lidských práv a oni se do něj zapojili. Sdělení je jasné, po té co zjistili, kolik lidí a jakým způsobem ve světě bojuje za lidská práva. Mají dojít k přesvědčení, že i oni se mohou zapojit do obrany lidských práv. Toto zapojení jim umožní daná organizace skrze své projekty. Opět tak dochází k potvrzení autority na základě delegované moci utlačovaných, tedy k poselství, které běží na pozadí všech lekcí.

Vedle způsobu řazení aktivit napomáhají k upevnění autority i další dva prvky, které Bourdieu spojuje s procesem symbolické nadvlády. V prvé řadě je to přítomnost autority a fakt, že tato autorita je nositelem určitých hodnot. Autorita učitele, zde vychází již ze samotného školního prostředí. Hodnoty spravedlnosti a humanity, které během lekcí reprezentuje, jsou klíčové hodnoty lidskoprávního konceptu. Jsou podepřeny tím, že jsou prezentovány oficiálním jazykem, který školnímu prostředí dominuje. Tyto hodnoty, jak jsme již uvedla, jsou během lekcí opakovaně akcentovány předchozím emocionálním zážitkem.

Prvek ritualizace je přítomen například v aktivitě volného psaní (viz dříve v textu). Dále jej nacházím v samotné hře na pluralitu názorů.

Akademická kontroverze

Studenty rozdělte do dvou skupin. Jedna skupina zastává názor, že mezinárodní společenství má právo zasáhnout v případě vzniku humanitární krize na území jakéhokoli státu. Druhá skupina sdružuje zastánce absolutní státní suverenity a toto právo popírá (tato skupina možná bude potřebovat návodnou otázku: Jak by se možnost zasáhnout dala zneužít?) Skupiny mají 5-8 minut na přípravu argumentů pro následnou diskuzi. Studenti diskutují o nastoleném problému. (...) K výměně argumentů postačí tři kola (lekce č.3).

Opakovaně jsou během lekcí studenti vybízeni k tomu, aby řekli jakýkoli názor týkající se dané problematiky. Zároveň jsou studentům ale předkládána taková fakta, na základě nichž je vyřčení určitých názorů vlastně projevem vysoké míry nekomformity. To, že opakovaně dochází k této výzvě a zároveň zaznívají opakovaně očekávané názory, je dle mého názoru způsobeno ritualizací celého procesu. Učitel hraje hru na to, že jakýkoli názor je možný, ve skutečnosti tuto hru ale nemyslí vážně. Studenti odpovídají stejnou hrou, tedy, že předstírají libovolnou odpověď bez ohledu na to, co je od nich očekáváno. Ve skutečnosti se ale snaží naplnit očekávání učitele.

S tímto procesem souvisí samozřejmě institut cenzury. Ta závisí na citlivosti u jednotlivých aktérů vůči tlaku, který je v daném poli. Daná citlivost je vždy výsledkem socializace, která v tomto případě probíhá skrze popsané lekce. Spolu s tím, jak se u studentů rozvíjí schopnost rozpoznávat správné hodnoty, se zároveň vyvíjí tato citlivost poznat, co je v daném prostoru nevhodné.

Bourdieu tvrdí, že vznik jakékoli ideologie je vždy provázen konstitucí skupiny, která tento světonázor hlásá. Pokud se budeme dívat na koncept lidských práv jako na určitou ideologii, pak je proces ustanovení dané ideologie vždy doprovázen ustanovení skupinou mluvčích, kteří kumulují symbolický kapitál. V případě konceptu lidských práv existuje vícero aktérů, kteří se snaží zaujmout tuto pozici mluvčího a skrze to čerpat symbolický kapitál.

Vedle ustanovení mluvčích dále vzniká skupina, jejíž hlas je reprezentován, to jsou v případě konceptu lidských práv všichni, jimž jsou lidská práva upírána a jejichž hlas je vyjádřen skupinou mluvčích. Jejich potřeby jsou komunikovány pomocí obrazu jejich těžkých osudů,

tyto příběhy a fakta vyvolávají emoce, které mohou sloužit jako nástroj k získání symbolického kapitálu. V analýze jsem ukázala, jakým způsobem jsou tyto emoce vyvolávány a jak jsou používány k upevnění vztahu k dané autoritě.

Třetím subjektem lidskoprávního pole jsou aktéři, kteří jsou dostatečně citliví, aby vnímali problematiku lidských práv. Řečeno Bourdieho slovy, mají tito lidé přijímací kód pro danou sociální problematiku a mají k ní určitý postoj. Síla ideologie není pak měřena tím, nakolik odpovídá realitě, v našem případě jak moc jsou porušována lidská práva a kdo se snaží tento fakt změnit, ale tím, jak velká skupina danou ideologii rozpozná a zaujme k ní postoj. Tedy jak velká skupina lidí se nechá samotným faktem, že jsou lidská práva porušována vyburcovat. Tím, že tato skupina lidí zaujme k problematice veřejně nějaký postoj vzniká politický kapitál. Bourdieu ho definuje jako formu symbolického kapitálu, který se odvíjí od velikosti skupiny, jež dovede mobilizovat.

Domnívám se, že pomocí mechanismu upevňování hodnot sociální spravedlnosti a humanity, který jsem v této kapitole popsala, je vychovávána skupina aktérů, studentů i učitelů, kteří jsou dostatečně citliví vůči ideologii lidských práv. Na základě postoje k této ideologii jsou ochotni přiznat legitimitu, sociální postavení a autoritu subjektů, kteří danou ideologii hlásají.

V sociální prostoru se setkávají aktéři, kteří se snaží zaujmout dominantní postavení definováním sociální reality. Tím, že je jedincům ve výchově předkládána určitá perspektiva hodnot, určitý úhel sociálního citění, budou v konečném důsledku mnohem citlivější k dané problematice v budoucnosti. Ruku v ruce s tímto procesem jde také fakt, že pokud si asociovali dané hodnoty s určitým sociálním subjektem i v budoucnu jej tak budou vnímat.

Jak jsem již uvedla v předchozích kapitolách, vzdělávací prostředí je ideální pro ovlivňování habitusu jednotlivce. Hra na vzájemná očekávání a rozpoznání žádaných hodnot je zde umocněna snahou žáků uspět ve vzdělávacím systému. Z toho důvodu zasazení výuky o lidských právech do školního prostředí celý proces symbolické interakce velmi posiluje.

Podstatou symbolického kapitálu je uznání a vytvoření emocionální vazby k nositeli tohoto kapitálu tak, že v konečném důsledku je symbolická nadvláda z jeho strany přijímána bez toho, aby tak byla vnímána. Vytváří vzájemnou shodu mezi mluvčím a příjemcem o nerovnosti jejich vztahu na základě vzájemných očekávání.

Závěr

Hlavním cílem mé práce bylo odpovědět na otázku, jakým způsobem je koncept lidských práv využíván k legitimizaci postavení nějakého subjektu. V první kapitole jsem se snažila ukázat, že ačkoli jsou lidská práva často vnímána, jako vyústění dlouhého myšlenkového proudu, ve skutečnosti je daný koncept v současné době značně problematický. Sekularizací byla narušena jeho obhajitelnost na základě náboženství. Někteří sociologové se nadále snaží tuto univerzální podstatu nalézt, ostatní tvrdí, že je čas toto hledání svatého grálu opustit a přiznat si fakt, že lidská práva jsou věcí víry a silného emocionálního náboje a že univerzální podstata neexistuje.

V první kapitole jsem se věnovala lidskoprávnímu diskurzu, který je charakteristický zejména dvěma prvky. Prvním je vysoká emocionalita vycházející ze samotného faktu, že se jedná o dodržování lidských práv. Druhým charakteristickým prvkem tohoto diskurzu je veliká názorová škála na to, jak na lidská práva nahlížet, jak je legitimizovat a jak vnímat jejich existenci. V zásadě lze rozlišit dva hlavní názorové proudy. Představitelé prvního z nich jako např. MacIntyre či Tierney tvrdí, že koncept lidských práv existuje již od starověkého Řecka a že lidská práva jsou ve své podstatě vyústěním přirozených práv, jejichž největší rozvoj nastal během osvícenství. Za hlavní dokument tohoto proudu je považována Americká deklarace nezávislosti, která celý koncept přirozených práv sekularizovala.

Představitelé druhého proudu datují vznik lidských práv obdobím po druhé světové válce, kdy byla západní společnost otřesena holokaustem. Za hlavní dokument pokládají Deklaraci lidských práv OSN. V době vzniku tohoto dokumentu se jeho podstata neřešila, neboť šlo především o to, říci jasné „ne“ hrůzám druhé světové války. Postupně, s příchodem dalších událostí dvacátého století, například s nástupem studené války, či s rozvojem lidskoprávních organizací a konfliktů posledních desetiletí, se začalo ukazovat, že celý koncept není dostatečně teoreticky ukotven. To způsobuje obtíže zejména ve chvíli, kdy jsou lidská práva prohlášena za univerzální a hrají tak roli v politických rozhodnutích. Pokud totiž tato univerzalita nemá opodstatnění, je velmi těžké lidská práva prosadit v celém světě či obhájit jakékoli jednání založené na myšlence lidských práv.

V textu jsem na příkladech ukázat, jak se někteří sociologové snaží tuto podstatu najít a navazují tak na koncept přirozených práv. Turner tuto univerzální podstatu nachází ve dvou prvcích, které jsou charakteristické pro všechny kultury. Prvním prvkem je univerzální zranitelnost lidského těla, strach ze zániku a smrti. Druhým je pak fakt, že sociální instituce, které primárně vznikly za účelem chránit tuto zranitelnost, jako je například církev či stát, v konečném důsledku vedou k pravému opaku, neboť jsou vůči lidské existenci utlačivé. Podstatu lidských práv tedy lze, dle Turnera, postavit právě na této univerzální potřebě chránit lidské bytosti před institucemi, které si původně vytvořili pro vlastní ochranu. Tento fakt je přítomný ve všech společnostech a kulturách a může sloužit jako legitimizační prvek univerzality lidských práv.

Zcela odlišný pohled na lidská práva přináší Tilly, který ve svém textu předkládá model vzniku jednotlivých občanských práv, ze kterých se pak vyvinula lidská práva. Ukazuje, jak se postupně rozšiřovala skupina lidí, jimž byla tato práva určena. Tvrdí, že otázku jejich podstaty vytváří až naše touha po zpětné racionalizaci. U samotného vzniku těchto práv stojí vždy vyjednávání určité skupiny s panovníkem či později státem. Tato skupina disponuje zdroji, na kterých má stát či panovník zájem. Aby stát tyto zdroje získal, přizná svým občanům určitá práva. Skupina s občanskými právy se postupně neustále rozšiřovala s tím probíhala další vyjednávání. Lidská práva jsou tedy z pohledu Tillyho výsledkem vyjednávání různých skupin s různými zájmy se státním či státními celky, skutečná podstata práv je v tomto ohledu věcí vedlejší.

Třetí pohled na lidská práva přináší Richard Rorty, i když v jeho případě se spíše jedná o úkrok stranou. Rorty tvrdí, že univerzální podstata lidských práv není obhajitelná, neboť lidská práva jsou především věcí víry. Podotýká, že mnohem důležitější než racionalizace celého konceptu je přijetí faktu, že lidská práva stojí na emocích a jako taková by také měla být vyučována. Tvrdí, že nelze vést lidi z odlišných kultur k dodržování lidských práv na základě racionálního vysvětlení. Jediná způsob, jak ovlivnit jejich chování, je vyvolat v nich soucit vyprávěním příběhů o utlačovaných skupinách.

Lidská práva jsou tedy sociálním konstruktem, který se může stát silným nástrojem politického nátlaku i vyjednávání určitého postavení. Na základě toho, že panují rozdílné

názory na jeho existenci a podstatu, je pro různé subjekty snazší si daný koncept přivlastnit a využít pro vlastní účely.

V druhé kapitole se věnuji teorii P. Bourdieu, který svým konceptem pole, mocenských vztahů a především pak symbolické interakce, poskytuje z mého pohledu výborný nástroj pro analýzu mocenských vztahů a procesů v oblasti lidských práv.

Bourdieu se dívá na každou společnost jako na síť vztahů, která se odvíjí od objemu kapitálu jednotlivých aktérů. Aktéři na základě objemu tohoto kapitálu zauímají ve společnosti určitou sociální pozici, která na sebe váže celou řadu vnějších projevů a statků, také však postojů a vztahů k určitým hodnotám. Souhrn vnějších projevů a vnitřních postojů, tedy průnik objektivních a subjektivních struktur, nazývá Bourdieu habitus a vysvětluje jej jako charakteristiku aktéra formovanou materiálními a sociálními podmínkami jeho socializace a dalšího života, sociální pozicí, již zauímá.

K největšímu ovlivnění socializace dochází v rodině a ve školním prostředí prostřednictvím oficiálního jazyka. Ve třetí kapitole jsem proto detailně popsala, jak tento mechanismus ovlivňování v rámci vzdělávacího prostředí funguje. V souhrnu by se dalo říci, že fakt, který nejvíce ovlivňuje to, jak bude student ve školním prostředí úspěšný, je hra na vzájemná očekávání. Na pozadí jakékoli výuky probíhá potvrzování vzájemných očekávání ze strany učitele a žáka. Student, jehož habitus je více přizpůsoben k pochopení dané hry, vyjde v konečném důsledku z takové interakce jako úspěšnější než ten, jehož habitus byl danému prostředí více vzdálen.

Bourdieu dále tvrdí, že v pozadí každé interakce probíhá boj o symbolickou nadvládu. Aktéři, kteří se potkávají v sociálním prostoru, se snaží získat moc tím, že pojmenují sociální realitu ze svého úhlu pohledu, a tím upřednostní ty prvky, na kterých zakládají legitimizaci svého postavení. Čím větším symbolickým kapitálem daný aktér disponuje, tím spíše ostatní přijmou jeho názor a jeho způsob pojmenování reality.

Symbolický kapitál Bourdieu popisuje jako formu kapitálu, kterou ostatní dovedou rozpoznat a přiřadit ji velkou společenskou cenu. Symbolickým kapitálem jsou často vlastnosti jako je čest, charisma či autorita. Aktéři s velkým objemem symbolického kapitálu se dostávají do symbolické nadvlády, pokud je ostatní aktéři přijmou jako autoritu a jsou na základě toho

ochotni se jí podřídít. K účinkům symbolického kapitálu také patří fakt, že se moc i vztahy dominance a submise mění v citové pouto. Symbolický kapitál se jakoby se stává magickou silou, která v zásadě stojí na emocích zúčastněných aktérů a není tudíž pocíťována jako násilí. Schopnost nakládat s emocionálními prvky se tak stává hlavním nástrojem pro získání symbolického nadvlády nad ostatními aktéry.

V další části textu jsem popsala, jak konkrétně jsou vztahy symbolické nadvlády konstruovány skrze oficiální jazyk, cenzuru a ritualizace, což jsou všechno prvky, které vytvářejí specifickou určitou interakce a podporují vznik symbolické nadvlády.

V závěru této kapitoly jsem se věnovala politické autoritě, což je speciální forma symbolického kapitálu definovaná velikostí skupiny, jež dovede mobilizovat. Aby mobilizace proběhla, musí aktéři během socializace interiorizovat hodnoty, na něž se politická autorita odvolává, musí mít k těmto hodnotám vytvořen již určitý postoj. Jak jsem ukázala, právě během socializace ve školním prostředí, je nejsnadnější tento postoj ovlivnit.

V následující kapitole jsem se věnovala textu Mikaela Madsena, který Bourdieho teorie aplikuje na mocenské vztahy v právním poli. Tato aplikace implikuje dvě premisy pro analýzu, kterou jsem provedla. Za prvé, právnícké pole je vytvářeno stejným způsobem jako pole jiné, tedy strukturou mocenských vztahů. Za druhé, právo je centrální sociální konstrukt daného pole, abychom však pochopili vztahy v pozadí, musíme odhlédnout od nedotknutelnosti tohoto prvku a přijmout fakt, že právo je především mocenským diskurzem.

V samotné analýze jsem z tohoto doporučení vycházela a zaměřila se na popis aktérů v rámci daného pole, jejich zájmů a praktik ve vztahu k lidskoprávnímu konceptu. Vycházela jsem z toho, že lidská práva se mohou stát silným zdrojem symbolického kapitálu. O získání tohoto kapitálu soupeří tři aktéři, a to stát a vládní instituce, dále profesní skupina právníků a nevládní organizace. Všichni tři aktéři se snaží zaujmout pozici mluvčích utlačovaných a tím získat autoritu, kterou jim tato utlačovaná skupina deleguje. Aby mohli danou autoritu využívat v politickém slova smyslu, je třeba, aby existovala skupina mobilizovatelná na základě dané autority. Jinými slovy, aby zde byli posluchači, kteří si vyslechnou, co mluvčí utlačovaných říká a na základě podpory utlačovaných přiklí autoritě její symbolickou moc.

Domnívám se, že v boji o pozici mluvčího utlačovaných vítězí lidskoprávní organizace. Z toho důvodu jsem se rozhodla popsat mechanismus využití lidskoprávního konceptu na základě příručky pro výuku lidských práv jedné z těchto organizací. Na konkrétních příkladech výukových lekcích jsem popsala způsob upevňování emocionální vazby k hodnotám spravedlnosti a humanity a současně upevňování vztahů k dané organizaci jako k mluvčímu utlačovaných. Všechny lekce jsou koncipovány tak, že na jednu stranu vytváří dojem plurality názorů v otázce lidských práv, postupně jsou ale studentům předkládána taková fakta, která v nich vyvolají emoce. Po té vždy přichází určité rozhřešení a zároveň potvrzení hodnot, které jsou považovány za správné.. Celý mechanismus je ritualizován hrou na vzájemná očekávání a potvrzování. Jak jsem ukázala, všechny tyto prvky Bourdieu asociuje se vznikem symbolické nadvlády.

Na těchto příkladech jsem, domnívám se, popsala, že lidská práva nejsou zcela neutrálním chováním, v jehož základě stojí pouze čistý altruismus, jak jsou často prezentována. Vedle toho, že koncept lidských práv slouží jako nástroj pomoci těm skupinám, kterým jsou lidská práva odírána, jsou lidská práva také významným zdrojem moci, o který v západním světě soutěží několik aktérů. Pokud tyto aktéři dovedou přesvědčit dostatečné množství lidí, že právě oni jsou mluvčími utlačovaných, pak budou čerpat symbolickou moc plynoucí z této pozice. Lidská práva se v tomto boji stávají nástrojem legitimizace postavení na úkor ostatních aktérů. V rámci českého prostředí si nejvíce přivlastnili tuto pozici mluvčího lidskoprávní organizace. Ty mají pomocí výuky lidských práv na školách nejsnazší přístup k ovlivnění socializace aktérů, kteří se v budoucnu symbolické autoritě podřídí.

Ovlivnění habitusu dochází během školních lekcí, které jsou sice charakteristické vzájemným předstíráním plurality názorů, na pozadí této interakce však probíhá emocionální upevňování hodnot, které v budoucnu povedou k přijetí symbolické nadvlády, popřípadě k mobilizaci na základě politické autority daného subjektu.

Literatura

- **Andresová, Z.** (2006) *Reprodukce sociálních nerovností skrze vzdělávací systém*. Praha: Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií. Vedoucí bakalářské práce Doc. PhDr. Jadwiga Šanderová, CSc
- **Bourdieu, P.** (1998), *Teorie jednání*, Praha: Karolinum.
- **Bourdieu, P.** (1996) *The state nobility*, Cambridge UK: Polity Press,“
- **Bourdieu, P.** (1992) *Language and symbolic power*, Cambridge UK : Polity press
- **Bourdieu, P., J.-C. Passeron.** (1971).*Reproduction in Education, society and culture* , Sage publications, London
- **Freeman, M.** (2002), *Human Rights, An interdisciplinary Approach*, Great Britain: Polity press
- **Donnelly J.** (1999), *The Social Construction of human rights*, in: Human rights in Global Politics, ed.: T. Dunne, Cambridge : Cambridge university press
- **Turner, B.** *Outline of theory of human rights*, Sociology 1993, Vol. 27, no 3
- **Tilly, Ch.**(1998) : *Where do rights come from?* In: Democracy, Revolution and History, ed.: T. Skocpol, NY: Cornell university
- **Waters M.**, Human rightst and universalisation of Interest: Toward a social construction approach
- **Rorty, R.** (1999). *Human rights, Rationality and Sentimentality*, in: Belgrade Circle: The politics of human rights, ed.: Obrad Savic, London 1999
- **Madsen, M.R.** and Yves Dezalay: *The power of legal field: Pierre Bourdieu and the Law*, in: An Introduction to law and social theory, Banakar, R. and Travers, M., Hart Publishing, Oxford 2002.

Přílohy

Přílohy

Ukázková lekce č. 1

Stejná práva pro každého?

Potřeby: flipchart, zadání scének, papíry

Cíle: Studenti si definují, co znamená diskriminace a uvedou příklady.

Studenti si vybaví různé formy diskriminace.

Studenti se rozhodnou, zda souhlasí s pozitivní diskriminací.

Studenti diskutují o diskriminaci.

Studenti zahrají scénku, ne které předvedou danou formu diskriminace

Čas: 60 minut

1. Krok:

Brainstorming na téma: Co vás napadá v souvislosti s pojmem diskriminace.

2. Krok:

Rolové hry: Rozdejte studentům do tříčlenných skupinek zadání jednotlivých scének pro níže uvedené situace. Dejte jim přibližně deset minut na na přípravu dané scénky a pak je nechte danou scénku zahrát pro ostatní. Diváci vždy posuzují, zda se jedná o diskriminaci a pokud ano, tak na základě čeho (pohlaví, národnosti, náboženství, zdravotního stavu, sexuální orientace, etnika..)

Jednotlivé scénky:

Zaměstnavatel neumožnil letušce muslimského původu nosit šátek na hlavě, ale umožnil letušce křesťanského původu nosit křížek na krku.
Modelingová agentura přijímá pouze štíhlé dívky.
Žena na stejné pozici vydělává méně než on.
Na pozici ředitele bylo vyhlášeno výběrové řízení, v němž je jako podmínka pro přihlášení uvedena znalost anglického jazyka.
Firma hledá sekretářku s požadovaným středoškolským vzděláním a věkem maximálně 28 let.
Hospodský odmítne obsloužit romského studenta.
Na portálu policie ČR je uvedeno, že mezi základní podmínky pro přijetí uchazeče o práci policisty je občanství ČR.
Žena, na kterou nikdy nebyl podána žádná stížnost dostane výpověď z práce ve školní družině poté, co se kolegyni svěřila, že je lezba.
Kuřák je požádán, aby v době oběda v restauraci nekouřil. Odmítne to s tím, že se jedná o diskriminaci.
Na místo vedoucího policisty v New Yorku byl přijat Afroameričan, ač stejné předpoklady pro práci měl Američan bílé pleti.

Diskuze:

Zeptejte se studentů, podle čeho se rozhodovali a zda by se ve skupinkách po dvou pokusili definovat pojem diskriminace.

3. Krok

Rozdejte studentům tabulku, ve které jsou tři kolonky. Popis situace, důvod diskriminace, diskriminace přímá/nepřímá. Řekněte jim, aby si sami doplnili, na základě vlastní zkušenosti, co zažili, či četli.

Ukázková lekce č. 2

Válka nezná pravidla

Potřeby: Kopie úvodního úkolu, kopie textů A až D, papíry, fixy

Cíl: Studenti dokumentují na příkladech možnosti omezení lidských práv.

Studenti vysvětlí propojenost lidských práv, humanitárního a mezinárodního trestního práva.

Studenti vyberou podstatné části z textu.

Studenti si rozdělí úkoly a zvolenou formou srozumitelně prezentují nejpodstatnější výsledky skupinové práce.

Studenti vlastními slovy a jim vyhovující formou učí ostatní.

Čas: 45 minut

1. krok:

Rozdejte studentům text a zadejte jim za úkol doplnit čísla a termíny do mezer dle vlastního uvážení. Poté porovnejte výsledky jejich práce, ptejte se jich co je překvapilo, co je šokovalo.

Doplňované slova a čísla: 170, Civilista, 250, Pachatel, 50, Lidská práva, 100, 86, Spravedlnost.

Text:

K nejhoršímu porušování .....v masovém rozsahu dochází v průběhu ozbrojených konfliktů. Posledních .....let s sebou přineslo nejhorší násilí v historii lidstva. V posledních .....letech vypuklo na světě více než .....ozbrojených konfliktů, zemřelo více než .....milionů ....., většinou žen a dětí. Více než .....milionů lidí bylo připraveno o svá práva, majetek a lidskou důstojnost. Většina těchto obětí byla jednoduše zapomenuta a jen hrstka .....byla postavena před .....

2. krok:

Pro následující práci s textem využijte metody skládkového učení. Rozdělte studenty do čtyřech skupin.

Texty pro skupiny:

A. Pozastavení některých práv v době ohrožení státu.

B. Lidská práva a mezinárodní humanitární právo.

C. Provázanost lidských práv, mezinárodního trestního práva a humanitárního práva.

D. Provázanost lidských práv a transitional justice.

Rozdejte studentům text z učebnice stahující s k bodu A – D. PO deseti minutách vyzvěte studenty k vytvoření skupiny, ve kterých budou vždy zástupci původních skupin A-D. Ve skupinách si témata postupně prezentují.

Poté je vyzvete k návratu do původních skupin a nechte je zkonzultovat si navzájem, co se o daných tématech dozvěděli.

3. krok

Metodou volného psaní (3-5 minut) studenti odpovídají na otázku:

Porušování lidských práv v průběhu konfliktu lze/nelze zabránit.....

Pravidla volného psaní:

a) Položte tužku na papír a pište.
b) Během psaní se již nevracejte k tomu, co jste napsali, nic neopravujte, nevylepšujte.
c) Nemyslete na pravopis ani na stylistiku, na případné opravy bude dost času později.
d) Když vás k tématu nic nenapadá, napište klidně to, co vás v danou chvíli napadne. Když budete mít své téma na paměti, uvidíte, že vás za chvíli k němu něco napadne.
e) Využijte celý vymezený čas, i když se vám zdá, že už opravdu k tématu nic nemáte co dodat, piště pořád dál, dokud neuplyne stanovený čas.

Nechte dobrovolníky jejich názory přečíst.

Ukázková lekce č. 3

Zasáhnout či ne?

Potřeby: Flipchart, papíry, filmy Hotel Rwanda, dataprojektor nebo jiný dokument o rwandské genocidě

Cíle: Studenti vysvětlí, co znamená ochrana lidských práv mimo území státu a uvedou příklady, kdy k této potřebě dochází.
Studenti analyzují příklad humanitární intervence.
Studenti obhájí nebo vyvrátí stanovisko, že v případě vzniku humanitární krize je nutné, aby zasáhlo mezinárodní společenství.
Studenti si vytvoří postoj k zásahu vně svého státu.
Studenti diskutují o humanitární intervenci.

Čas: 60 minut

1. krok

Zeptejte se studentů, zda je napadá nějaká situace, kdy může dojít k tomu, že stát by měl ochránit práva vlastního občana v zahraničí nebo práva cizích občanů. Napište jejich odpovědi ve zkrácené formě na tabuli, můžete klást návodné otázky,

2. krok

Vysvětlíte studentům, že nyní se budeme zabývat jedním z příkladů tzv. humanitární intervence, kdy mezinárodní společenství má zasáhnout na území daného státu a ochránit tamější občany před násilím často konaným vládou tohoto státu. V těchto situacích proti sobě často stojí dva základní principy mezinárodního práva. Na jedné straně jsou masově a hrubě

porušována lidská práva jako právo na život, zákaz mučení a další. Na druhé straně je základní pravidlo mezinárodního práva, které zakazuje použití vojenské síly mezi státy s výjimkou schválení radou OSN. Pro ukázkou problému s humanitární intervencí se podíváme na příklad rwandské genocidy.

Zeptejte se studentů, zda vědí k čemu došlo ve Rwandě v roce 1994. V případě dostupnosti jim pusťte ukázkou z filmu hotel Rwanda, případně z jiného dokumentu. Vyložte studentům, co se tehdy stalo ve Rwandě stalo a o roli OSN v tomto konfliktu.

3. krok

Akademická kontroverze

Studenty rozdělte do dvou skupin. Jedna skupina zastává názor, že mezinárodní společenství má právo zasáhnout v případě vzniku humanitární krize na území jakéhokoli státu. Druhá skupina sdružuje zastánce absolutní státní suverenity a toto právo popírá (tato skupina možná bude potřebovat návodnou otázku: Jak by se možnost zasáhnout dala zneužít?) Skupiny mají 5-8 minut na přípravu argumentů pro následnou diskuzi.

Studenti diskutují o nastoleném problému. Každá skupina si zvolí mluvčího, který může být během diskuze obměňován. Mluvčí se v argumentování střídají. Každý má právo mluvit dvě minuty. Skupiny mají právo na poradu mezi jednotlivými koly diskuze. K výměně argumentů postačí tři kola.

4. krok

Nechte studenty metodou volného psaní doplnit následující větu. Poté nechte dobrovolníky přečíst svůj názor.

Ukázková lekce č. 4

Co zmůže jedinec?

Potřeby:

Flipchart, materiál potřebný na přípravu prezentace, internet, novinové články

Cíle: Studenti si vyhledají informace z různých zdrojů a na jejich základě si připraví týmovou prezentaci.

Studenti zorganizují soutěž Cena třídy.

Studenti diskutují nad úlohou jedinců v boji za lidská práva a argumentují pro vybranou osobu.

Studenti navrhnu a zorganizují společnou akci na podporu lidských práv.

Čas: Delší vyučovací blok nebo úkol rozvržený do delšího časového období.

1. krok

- Zadejte studentům napsat krátký esej , ve kterém se budou zamýšlet nad charakteristikou člověka, který se zapojuje do aktivit na podporu lidských práv.
- Vybidněte studenty, aby se ve dvojicích nejdříve vzájemně seznámili se svým esejem a poté se snažili najít společné vlastnosti, které mají v jejich představách obhájeci lidských práv.

- Zeptejte se všech, jaké společné vlastnosti pro bojovníky za lidská práva našli. Uváděné charakteristiky zapisujte na tabuli a diskutujte nad nimi.
- Poté se zeptejte studentů, zda znají nějaké skutečné lidi, ať už z Česka nebo ze zahraničí, kteří se vyznačují uvedenými charakteristikami a co vědí o jejich aktivitách na podporu lidských práv. Sami můžete uvést příklady jako jsou Aun Schaun Su Ťij nebo Andresj Dmitrijevič Sacharov.
- Zjistěte, zda studenti znají některá mezinárodní ocenění, kterými je jednotlivcům vyjadřováno uznání za jejich činnost v oblasti lidských práv.
- Vyzvěte studenty, aby vymysleli název soutěže, ve které se rozhodnou udělit cenu zvolenému jedinci.

2. krok

- Rozdělte studenty do přibližně čtyřčlenných skupin. Řekněte jim, ať si vyberou jednoho člověka aktivního v boji za lidská práva. Může to být někdo ze jmenovaných osob, nebo někdo další, na koho si vzpomenou. Jejich úkolem je vyhledání informací o dané osobě a jejich aktivitách a příprava zajímavé prezentace. Sami si zvolí formu, jakou chtějí svého hrdinu/hrdinku prezentovat – např. plakát, powerpointová prezentace, koláž, báseň.
- Současně je upozorněte, že spolu s prezentací proběhne soutěž Cena třídy, při níž jednomu z vybraných kandidátů udělí ocenění. Je tudíž třeba dobře si připravit argumenty, proč právě tento zvolený hrdina má získat ocenění.

3. krok

- Uspořádejte se studenty ve třídě soutěž Cena třídy, během které budou jednotlivé skupiny ostatním představovat lidi bojující za lidská práva. Zároveň budou společně diskutovat nejen o úloze jedinců v boji za lidská práva, ale i o situaci lidských práv v regionech, odkud vybraní jedinci pocházejí. Zvolení advokáti za každou skupinu budou obhajovat svého kandidáta a prosazovat pro něj udělení ceny. Soutěž může proběhnout i v několika kolech po vzoru známých reality show. Ve finále bude vybrána jedna osobnost, kterou třída ocení nejvíce.
- Závěrem vyzvěte studenty, aby navrhli, jakým způsobem by se jejich třída mohla zapojit do podpory lidských práv. Společně se dohodněte na akci, kterou společně zorganizujete.